

**DE POSITIE VAN RELIGIE MET BETREKKING TOT DE
POLITIEKE ONTWIKKELING IN NEDERLAND EN TSJECHIË**

Pozice náboženství ve vztahu k politickému vývoji v Nizozemsku a v České republice

The position of religion in relation to the political development in the Netherlands and the Czech Republic

Diplomová práce

Nizozemská filologie

Bc. Alexandra Svobodová

Vedoucí práce: Drs. Bas Hamers

Prohlašuji, že jsem svou magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem v ní uvedla veškerou použitou literaturu a ostatní zdroje.

Ik verklaar dat ik mijn masterscriptie zelfstandig heb geschreven en alle gebruikte vakliteratuur en bronnen heb vermeld.

V Olomouci dne 12. prosince 2016

.....

Alexandra Svobodová

DANKBETUIGING

Ik wil graag van harte mijn dank betuigen aan mijn begeleider, Drs. Bas Hamers, voor zijn waardevolle adviezen en opmerkingen bij het schrijven van mijn masterscriptie. Verder wil ik mijn ouders bedanken die me de hele tijd gesteund hebben.

INHOUD

INLEIDING	6
1. INLEIDING TOT DE PROBLEMATIEK	8
1.1. DEFINITIE VAN RELIGIE.....	8
1.2. RELIGIE EN POLITIEK.....	10
1.3. SECULARISATIE.....	12
1.3.1. SECULIER EUROPA, RELIGIEUS AMERIKA	14
2. RELIGIEUZE GESCHIEDENIS	16
2.1. RELIGIEUZE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND.....	16
2.1.1. REFORMATIE IN DE 16E EEUW	17
2.1.1.1. LUTHER EN CALVIJN	17
2.1.1.2. NEDERLANDSE OPSTAND.....	19
2.1.2. CONTRAREFORMATIE.....	20
2.1.3. DE VERZUILDE SAMENLEVING.....	22
2.1.4. ONTZUILING	26
2.2. RELIGIEUZE GESCHIEDENIS VAN TSJECHIË	28
2.2.1. HUSSIETENTIJD	28
2.2.1.1. JOHANNES HUS	29
2.2.1.2. HUSSIETENoorlogen	30
2.2.2. STANDENMONARCHIE	31
2.2.2.1. HABSBURGSE REGERING	32
2.2.2.2. BOHEEMSE OPSTAND	34
2.2.3. PATENT VAN TOLERANTIE.....	36
2.2.4. INTERBELLUM	38
2.2.5. COMMUNISTISCHE PERIODE.....	40
3. HUIDIGE VERHOUDING TUSSEN RELIGIE EN POLITIEK.....	44
3.1. RELIGIEUZE SITUATIE IN NEDERLAND.....	44
3.1.1. CHRISTELIJKE POLITIEKE PARTIJEN	46
3.1.1.1. CHRISTEN-DEMOCRATISCH APPÈL.....	46
3.1.1.2. CHRISTENUNIE	48
3.1.1.3. STAATKUNDIG GEREFORMEERDE PARTIJ	49
3.2. RELIGIEUZE SITUATIE IN TSJECHIË	51
3.2.1. CHRISTELIJKE POLITIEKE PARTIJEN	54

3.2.1.1.	CHRISTENDEMOCRATISCHE UNIE-TSJECHOSLOWAAKSE VOLKSPARTIJ	54
3.2.2.	KERKRESTITUTIES	57
4.	VERGELIJKING	59
4.1.	RELIGIEUZE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND EN TSJECHIË	59
4.2.	ACTUELE KWESTIES.....	63
4.2.1.	EUTHANASIE	63
4.2.2.	ABORTUS	64
4.2.3.	HOMOSEKSUALITEIT EN HOMOHUWELIJK.....	65
	CONCLUSIE.....	68
	BIJLAGE	70
	BRONNENLIJST.....	71
	RESUMÉ	76
	SUMMARY	77
	ANOTACE	78

INLEIDING

Sinds het begin van de mensheid komen wij verschillende religieuze vormen tegen. Voor veel mensen is religie de belangrijkste leidraad in het leven. Religie biedt mensen een gevoel van vertrouwen, troost, hoop, veiligheid en in moeilijke tijden kan het kracht brengen. Bovendien geeft religie inzicht in het doel van het menselijke leven. Naar aanleiding van deze feiten kunnen wij zeggen dat religie een vorm van houvast is. In de loop der tijd is de houding ten opzichte van religie geleidelijk veranderd en de moderne tijd brengt een aantal kwesties met zich mee, die heel actueel zijn. De laatste jaren worden door een trend van secularisatie en religieuze-politieke conflicten gekenmerkt. In Europa is er een toegenomen levensbeschouwelijke diversiteit en een aanhoudend maatschappelijk debat over de positie van religie in de publieke ruimte. Vaak is er ook sprake van de verhouding tussen religie en politiek. De problematiek van de verbinding van *troon en altaar* is zo oud als de mensheid zelf. Als wij naar het verleden kijken, zien wij dat juist politiek en religie een belangrijke rol speelden in het ontstaan van veel historische gebeurtenissen (oorlogen, opstanden, nieuwe regering enz.). Met een beetje overdrijving zouden wij kunnen zeggen, dat ze samen de geschiedenis maken. Hoe is eigenlijk de relatie tussen religie en politiek? Gaan ze hand in hand of zijn deze begrippen als water en vuur? En wat is de situatie ten aanzien van deze relatie in Nederland en Tsjechië?

Lang heb ik over een thema van de masterscriptie nagedacht. Ik wilde iets interessants schrijven over geschiedenis maar ook over wat een actuele kwestie is. Omdat ik al eerder in de religie in het algemeen geïnteresseerd was, heb ik uiteindelijk voor dit onderwerp gekozen. Mijn oorspronkelijke bedoeling was om de invloed van religie op de samenleving in Nederland en in Tsjechië te vergelijken. In feite was dit thema moeilijk te grijpen, daarom moest ik het anders specificeren. Na een tijd heb ik besloten om een vergelijkende scriptie over de positie van religie met betrekking tot de politieke ontwikkeling in Nederland en Tsjechië te schrijven. Volgens mij is het interessant om de veranderingen van de relatie tussen religie en politiek in de geschiedenis te volgen en hierbij de hedendaagse situatie in beide landen te verduidelijken. In het bijzonder wil ik aandacht schenken aan het christendom omdat het de meest voorkomende religie in Nederland en Tsjechië is.

Deze scriptie bestaat uit vier hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk is een inleiding tot de problematiek. Hier wordt de verhouding tussen religie en politiek in het algemeen geïntroduceerd. Ik zal me bezighouden met de basisbegrippen die dit onderwerp betreffen. In het tweede hoofdstuk probeer ik een beknopt overzicht te geven van de religieuze geschiedenis van Nederland en Tsjechië. Hier worden de belangrijkste mijlpalen beschreven, die grote invloed op de Nederlandse en Tsjechische samenleving hadden. Het derde hoofdstuk gaat over de huidige verhouding tussen religie en politiek in Nederland en Tsjechië. Ik probeer uit te leggen waarom beide landen te maken krijgen met afnemende religiositeit. Verder houd ik me bezig met de Nederlandse en Tsjechische christelijke partijen. Het laatste hoofdstuk bevat een beknopt overzicht van de religieuze situatie ten opzichte van de politieke ontwikkeling in Nederland en Tsjechië. Ik probeer de bestaande situatie vanuit verschillende perspectieven in beide landen te vergelijken en te analyseren.

Het hoofddoel van deze scriptie is om de positie van religie met betrekking tot de politieke ontwikkeling in Nederland en in Tsjechië te vergelijken. Speciale aandacht wordt daarbij besteed aan het christendom. Ik zou graag een overzichtelijke beschrijving van de verhouding tussen religie en politiek bieden. Bovendien geeft deze scriptie een inzicht in de religieuze geschiedenis van beide landen. Uiteindelijk wordt hier de problematiek van de huidige verhouding tussen religie en politiek in Nederland en Tsjechië kort besproken. Aangezien er tot nu toe geen scriptie over dit onderwerp werd geschreven, hoop ik dat deze masterscriptie een waardevolle bijdrage zal leveren.

1. INLEIDING TOT DE PROBLEMATIEK

Het eerste hoofdstuk houdt zich bezig met de basisbegrippen betreffende de verhouding tussen religie en politiek. Verschillende definities van religie en algemene informatie over de relatie tussen religie en politiek worden hier behandeld. Bovendien wordt de term *secularisatie* besproken. Tenslotte wordt in dit hoofdstuk de religieuze situatie in Europa met die in de Verenigde Staten vergeleken.

1.1. DEFINITIE VAN RELIGIE

Religie is een mondiaal fenomeen dat niet gemakkelijk te definiëren is. Het is een zeer abstract begrip, waaronder iedereen iets anders kan verstaan. Als je willekeurige mensen vraagt wat religie is, krijg je verschillende antwoorden, bijvoorbeeld: het geloof in een god, het bidden, naar de kerk gaan, een vorm van aanbidding enz. Evenzo is het op het gebied van wetenschap: de Oostenrijkse psycholoog Sigmund Freud noemde religie *een collectieve waan*, de Duitse filosoof Karel Marx sprak over *het opium van het volk* en de Duitse theoloog Rudolf Otto beschouwde religie als *de relatie van mens tot het heilige*.¹ Wat is dan een goede definitie van religie? Lang hebben godsdienstwetenschappers geworsteld met deze vraag, maar zonder veel succes. Toch probeer ik deze problematiek kort te bespreken.

Volgens het Etymologisch Woordenboek van het Nederlands is het woord *religie* waarschijnlijk afgeleid van het Latijnse *religio*, dat ‘bedenking, gewetensbezwaar, godsdienst’ betekent.² Het verklarend woordenboek Van Dale beschrijft een religie als volgt: “*godsdienst, afzondering van de wereld, kloosterorde.*”³ Wij kunnen ook de betekenis ‘opnieuw binden’ tegenkomen, die als een herstel van de relatie tussen aardse en hemelse werkelijkheid wordt geïnterpreteerd. Wat de definitie zelf betreft, is de meest gebruikte omschrijving van religie waarschijnlijk die van de Franse socioloog Émile Durkheim:

---

¹ Zie: <https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1bo%C5%BEenstv%C3%AD> 20-01-2016

² Zie: <http://etymologiebank.nl/trefwoord/religie> 20-01-2016

³ *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

*"A religion is a unified system of beliefs and practices relative to sacred things, that is to say, things set apart and forbidden -- beliefs and practices which unite into one single moral community called a Church, all those who adhere to them."*⁴

Volgens de Tsjechische religionist en theoloog Ivan O. Štampach heeft deze omschrijving echter één probleem – het eurocentrische karakter. Durkheims definitie is niet gericht op alle vormen van religie, maar slechts op het christendom (“...one single moral community called a **Church**... ”). Štampach kiest daarentegen voor de meer algemene definitie: “Een religie is de relatie van de mens tot de transcendente werkelijkheid.”⁵ De filosoof Dalibor Hejna voegt eraan toe: “Religie streeft naar een holistische interpretatie van de wereld en de positie van de mens daarin. Ze is onlosmakelijk verbonden met het menselijk bestaan.”⁶ Interessant is ook de mening van een andere filosoof Jan Sokol. Hij zegt, dat religie geen theorie is en daarom is het niet mogelijk om haar vanuit theoretisch oogpunt te karakteriseren. De enige mogelijkheid is een beschrijving op basis van de manier waarop religie zich manifesteert – d.w.z. gestes, rituelen, woorden.⁷ Naar aanleiding hiervan citeert Jan Sokol de definitie van de Italiaanse filosoof en theoloog Thomas van Aquino: “Religie is geen geloof, maar een belijdenis van het geloof door de uiterlijke tekenen.”⁸

In de loop der tijd ontstonden veel verschillende opvattingen, die de term *religie* probeerden toe te lichten. Desondanks bestaat er geen universele definitie, waarmee de bredere wetenschappelijke gemeenschap het eens is. Daarom vereenzelvig ik me met de opinie van de Amerikaanse socioloog John Milton Yinger, die zei: “Iedere definitie van religie is waarschijnlijk alleen bevredigend voor de auteur ervan.”⁹

---

⁴ THOMPSON, K.: *Emile Durkheim: On Morality and Society, Selected Writings*. Chicago: The University of Chicago Press. 1982, p. 129.

⁵ ŠTAMPACH, I.: *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008, p. 29, 30 (mijn vertaling).

⁶ HEJNA, D.: *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada, 2010, p. 9 (mijn vertaling).

⁷ KLEČATSKÁ, L.: *Vztah hodnot a politiky v kontextu pojmu občanského náboženství*. České Budějovice: 2013, p. 12.

⁸ Latijns origineel: „*Religio non est fides, sed fidei protestatio per aliqua exteriora signa.*“ (Summa Theologiae)

⁹ Zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Religie> 20-01-2016

1.2. RELIGIE EN POLITIEK

De problematiek van de verhouding tussen religie en politiek is één van de “vurige” thema’s in de laatste jaren. De terroristische aanslagen op 11 september 2001 zorgden ervoor, dat het onderwerp “religie en politiek” opnieuw op de voorgrond staat. De publieke angst voor de islam heeft geleid tot een heroverweging van de relatie tussen kerk en staat. Het toenemende politieke belang van religie is een wereldwijd fenomeen geworden.

Voor het grootste deel van de geschiedenis was de religie sterk verbonden met de staatsstructuren. Een goed voorbeeld is daarbij de dominante positie van de paus in het middeleeuwse Europa. De paus werd beschouwd als een vertegenwoordiger van God op aarde en had een grote geestelijke autoriteit, die ook in de politiek zichtbaar was. De wereldlijke heersers probeerden herhaaldelijk om hun eigen bevoegdheden ten koste van de kerk te versterken (zgn. Investituurstrijd¹⁰), maar de rol van de paus bleef dominant tot de tijd van de Renaissance en de komst van het protestantisme.

De grootste veranderingen in de verhouding tussen religie en politiek kwamen in de 19^e eeuw tot stand, toen de kerk ondergeschikt was aan de staatsmacht. Dit proces werd gevolgd door de scheiding van kerk en staat, de officiële gelijkstelling van de godsdiensten en de komst van het nationalisme. Religie werd van de staats- en publieke sector geleidelijk naar de private sector geduwd. Het is nodig om te zeggen, dat het niet om een strijd tegen religie zelf ging, maar meestal tegen de kerk en haar invloed op de politieke en publieke sfeer.¹¹

De scheiding van kerk en staat was in de meeste Europese landen zo belangrijk, dat de verhouding tussen kerk en staat één van de breuklijnen (zgn. *cleavages*) is geworden. De *cleavage* is een politicologisch begrip, waaronder een sociaal-politiek conflict wordt verstaan. Het gaat om een conflict tussen verschillende belangengroepen over het grootste deel van materiële en immateriële waarden. Volgens de politiek sociologen Seymour Martin Lipset en Stein Rokkan¹² bepaalden de breuklijnen het ontstaan en de vorming

---

¹⁰ De Investituurstrijd was een machtsstrijd in de 11e en 12e eeuw tussen de paus en de Rooms-Duitse keizer over het recht om bisschoppen te benoemen. Deze strijd werd beëindigd door het Concordaat van Worms in 1122.

¹¹ MALÍŘ, J.: *Sekularizace a politika v dlouhém 19. století*. Brno: CDK, 2007, p. 12-16.

¹² De Noorse politiek socioloog S. Rokkan (1921 – 1979) publiceerde samen met de Amerikaanse socioloog S. M. Lipset (1922 – 2006) een studie over de breuklijnen die de verbinding tussen de kringen van kiezers

van de politieke partijen in Europa. Politiek gaat over het regelen van conflicten of tegenstellingen, die niet op willekeurige wijze ontstaan, maar juist op basis van breuklijnen tussen de mensen. De geschiedenis van West-Europese landen vertoont telkens opnieuw hetzelfde soort conflicten, waarvoor Lipset en Rokkan een historisch verklaringsmodel ontwikkelden. Ze beschreven vier fundamentele breuklijnen voor de westerse samenleving, die naar aanleiding van de nationale en de industriële revolutie ontstonden:¹³

- centrum – periferie
- kerk – staat
- werkgever – werknemer
- stad – platteland

Een religieus conflict, d.w.z. de breuklijn kerk-staat, beïnvloedde de Europese samenleving reeds tijdens de Reformatie in de 16^e eeuw en de Franse Revolutie in de 18^e eeuw. Aanvankelijk was het religieuze conflict vooral de strijd tussen kerken onderling en tevens het eerste ernstige politieke conflict, dat in heel Europa plaatsvond. Dit leidde uiteindelijk tot de verdeling van Europa in twee gebieden: katholieke en protestantse. Gedurende de Verlichting begon ook de strijd tussen kerk en staat te groeien, die zich met de komst van de Franse revolutie nog verder verdiepte. Het religieuze conflict bevat dus zowel de strijd tussen kerken onderling als de strijd tussen kerk en staat.

Zoals op nagenoeg alle gebieden is ook de religieuze situatie in Europa niet homogeen. Er bestaan nog steeds aanzienlijke verschillen in bepaalde delen van Europa. Op basis hiervan kunnen wij dit gebied verdelen in twee blokken: Oost en West. Deze ‘klassieke’ naoorlogse deling van Europa is min of meer adequaat, want de aard van het politieke systeem had een grote invloed op de positie van religie in de samenleving. In de Oost-Europese landen, d.w.z. de voormalige communistische landen, speelde religie een belangrijke rol in sociaal-politieke conflicten: in de jaren vijftig was de religiositeit nog relatief hoog, maar in de jaren zestig en zeventig kwamen de uitsluiting van religie uit het openbare leven en de daarmee verbonden ontkerstening. Religie keerde naar de publieke

---

en politieke partijen onderzocht. Rokkan en Lipset kwamen tot de conclusie dat een partijstelsel gebaseerd is op langdurige conflicten in de samenleving en de daaruit voortvloeiende relatie tussen kiezers en partijen.

¹³ KLEČATSKÁ, L.: *Vztah hodnot a politiky v kontextu pojmu občanského náboženství*. České Budějovice: 2013, p. 24.

sfeer terug in de jaren tachtig, toen de kerk een belangrijke politieke speler voor de val van het communisme werd. De periode vanaf de val van het communisme tot vandaag de dag wordt verder gekenmerkt door opkomst in sommige landen en verval van religie in andere landen.

De positie van religie is in de Europese samenleving in de loop der tijd geleidelijk veranderd. Sommige wetenschappers veronderstelden, dat het begin van de moderne tijd voor een geleidelijke verdwijning van religie zorgde. Aan de ene kant verliest de religie haar machtspositie (vooral in Europa, dat sterk gesecculariseerd is), maar aan de andere kant is het mogelijk om de groeiende invloed van religie of zelfs de opkomst van theocratische regimes te bemerken (Saoedi-Arabië of Iran). Bovendien is de religie een bron van ernstige politieke conflicten in veel landen (Afghanistan, Israël, Palestina, Iran enz.). De voorspellingen van wetenschappers zijn dus niet uitgekomen en de religie wordt een steeds belangrijker element in de maatschappij, vooral op politiek gebied.¹⁴ Er moet echter gezegd worden dat de rol van religie in politiek, de conflicten tussen religieuze groepen en de verhouding van kerk en staat verschillend zijn in elke land.

1.3. SECULARISATIE

Als wij over de huidige positie van religie in de moderne samenleving spreken, moeten wij de term *secularisatie* noemen en uitleggen. Dit begrip kan door enkele auteurs verschillend gedefinieerd worden, maar in het algemeen kunnen wij zeggen dat met secularisatie meestal een achteruitgang van de betekenis of functie van religie wordt aangeduid. Het gaat om een proces waarbij ‘deze wereld’ aan belang wint ten opzichte van een andere wereld van religieus of goddelijk niveau.¹⁵ Bovendien wordt dit woord in verband met de scheiding van kerk en staat vaak gebruikt. Het verklarend woordenboek Van Dale beschrijft secularisatie als *het brengen van kerkelijke goederen en instellingen onder het beheer van leken of onteigening daarvan door de Staat*¹⁶, maar vandaag de dag wordt deze ‘verouderde’ definitie meestal op juridisch gebied gebruikt.

---

¹⁴ JELEN, T. G., WILCOX C.: *Religion and politics in comparative perspective. The one, the few, and the many*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 1-7.

¹⁵ LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 76. De term **secularisatie** verwijst in zijn kernbetekenis vrijwel letterlijk naar ‘wereld’. Het Latijnse woord *saeculum*, dat ‘eeuw’ betekent, duidt op de wereldse tijd. Met het woord ‘secularisatie’ wordt dus een proces van *verwereldlijking* aangeduid.

¹⁶ *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

Er zijn verschillende meningen over het begin van het proces van secularisatie. Sommige auteurs plaatsen het begin van het secularisatieproces in de tijd van de Investituurstrijd (zie voetnoot 10). Anderen spreken over de Reformatie in de 16^e eeuw, toen de scheuring binnen het christendom en de strijd tussen de confessies de kloof tussen politieke en kerkelijke macht verdiepten. Ook de Franse Revolutie wordt genoemd in verband met de oorsprong van de secularisatie. Op het vlak van de godsdienst was de Revolutie gericht tegen de Franse katholieke Kerk. De meeste kloosterordes werden ontbonden en kerkelijke eigendommen werden geconfisqueerd. Alhoewel wij de oorsprong van secularisatie niet precies kunnen bepalen, blijft het een feit dat de secularisatie niet vanaf het nulpunt begon, maar dat ze een onderdeel van een langlopend proces is.

Secularisatie werd door sommige theoretici beschouwd als één van de basisprocessen van modernisering. Volgens de Britse socioloog Bryan Wilson is secularisatie een onderdeel van belangrijke sociale verandering geworden, namelijk de overgang van traditionele naar moderne samenleving. Religie genoot in de traditionele samenleving een grote populariteit, die ze echter in de moderne samenleving verloor. Door de opkomst van wetenschappelijke ontwikkelingen werd het klassieke theïsme naar deïsme veranderd, waarin de natuur niet permanent onder controle van God staat. Moderne wetenschap is methodologisch atheïstisch en zo leert men de wereld kennen op basis van processen en mechanismen, zonder enige verwijzing naar een bovennatuur.¹⁷ Veel onderzoekers verwachtten zelfs, dat religie in de toekomst zal verdwijnen – Anthony Wallace bijvoorbeeld schrijft in zijn boek uit de jaren zestig, dat *de evolutionaire toekomst van religie een ondergang is*.¹⁸ Zoals hierboven gezegd, zijn deze verwachtingen niet uitgekomen. Het bewijs hiervan is de periode van religieuze opleving en het ontstaan van nieuwe religieuze bewegingen in de afgelopen dertig jaar.¹⁹

Kort gezegd, de secularisatie ontstond ten gevolge van de modernisering en de daarmee samenhangende processen zoals industrialisering, verstedelijking, rationalisering en sociale differentiatie. Sinds de jaren zestig heeft de secularisatie zich bijna overal in West-

---

¹⁷ LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 78.

¹⁸ WALLACE, A. C.: *Religion: An Anthropological View*. New York: Random House, 1966, p. 264.

¹⁹ Professor Grace Davie bijvoorbeeld stelt dat het ‘religieuze geheugen’ van Europa niet verdwijnt, maar *muteert*. In westerse moderne samenlevingen vindt de religieuze behoefte niet meer een geschikt kanaal in de traditionele religieuze instellingen. Zo kunnen wij nieuwe vormen van religiositeit in Europa zien, bijv. allerlei vormen van spiritualiteit (New Age) en belangstelling voor oosterse meditatietechnieken (zen, yoga). LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 89.

Europa, maar ook in andere delen van de wereld, onverbiddelijk doorgezet. De Europese bevolking keert zich op lange termijn van kerk en godsdienst af. Bijvoorbeeld, volgens gegevens van de Eurobarometer nam tussen 1970 en 1999 de geregelde kerkgang in alle landen van de Europese Unie aanzienlijk af.²⁰ Nederland en Tsjechië vormen hierop geen uitzondering.

De secularisatie is toch geen globaal fenomeen geworden – dit wordt bevestigd door de vitaliteit van de religie buiten Europa, bijv. in de Verenigde Staten.

1.3.1. SECULIER EUROPA, RELIGIEUS AMERIKA

Het is interessant om de religieuze situatie in Europa met die in de Verenigde Staten te vergelijken. De cijfers van verschillende onderzoeken laten zien, dat religie in Amerika veel levendiger is dan in Europa. Het kerkbezoek blijft er stabiel en de religies zijn er functioneler en actiever in de publieke ruimte. Maar waarom vertoont religie in de Verenigde Staten een grotere vitaliteit dan in Europa?

De Amerikaanse statisticus Gregory S. Paul legt de nadruk vooral op het belang van inkomstenverdeling en sociaaleconomische gelijkheid, d.w.z. hoe beter het met een samenleving gesteld is op gebied van gelijkheid, hoe minder mensen gelovig zijn en omgekeerd. In het kort: de meest succesvolle democratieën zijn de meest seculiere. Het zou verklaren waarom de Verenigde Staten minder gesecculariseerd is dan de Europese welvaartsstaten. De sociaaleconomische ongelijkheid en het gebrek aan welvaartsstaat biedt religies de mogelijkheid om sociale functies op zich te nemen en op die manier mensen aan zich te hechten.²¹

Ook de migratie speelt een belangrijke rol op het gebied van religie. Betreffende de Verenigde Staten zijn de meeste immigranten christelijk (in totaal is 74 procent christen, waarvan is 46 procent katholiek).²² Het grootste deel van de instroom komt uit Mexico.²³ Juist de migranten uit Latijns Amerika zijn verantwoordelijk voor het relatief stabiele

---

²⁰ BECKER J., de HART, J.: *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag: SCP, 2006, p. 10.

²¹ LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 80.

²² Ibidem, p. 9-11.

²³ Voor meer informatie zie *U.S. Lawful Permanent Residents Annual Flow Report* beschikbaar op: http://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/ois_lpr_fr_2013.pdf 09-02-2016

aantal katholieken in de VS (23,9 procent in 2007; 20,8 procent in 2014).²⁴ In Europa daarentegen kende de moslimpopulatie een gestage groei door migratie vanaf het midden van de 20^e en het begin van de 21^e eeuw. In de jaren zestig en zeventig ging het om arbeidsmigranten uit Turkije en Marokko, terwijl het in de afgelopen jaren vooral om oorlogsvluchtelingen uit Syrië, Irak en Afghanistan ging.

Door deze specifieke geschiedenis, immigratie en een andere politieke cultuur verdwijnt de religie in de Verenigde Staten inderdaad minder snel. Bovendien verbindt de politiek zich met een civiel christelijke religie (*one Nation under God*). Toch wordt ook daar zichtbaar dat de godsdienst aan betekenis inboet. Het aantal onkerkelijken in de VS groeide van ca. 2 procent in 1950 naar 16,1 procent in 2007, tot 22,8 procent in 2014.²⁵ Interessant is echter de hoge religieuze activiteit van Amerikanen in vergelijking met andere moderne geïndustrialiseerde landen. Een onderzoek uit 2009 liet zien dat maar liefst 65 procent van de bevolking religie belangrijk vindt in hun dagelijks leven. Ook het vertrouwen in kerkelijke organisaties is vaak hoger dan in overheidsinstellingen, massa media, vakbonden enz.²⁶ Tot slot kunnen we zeggen dat ook de samenleving in de Verenigde Staten seculariseert, maar in mindere mate. Volgens Loobuyck is het verschil tussen de secularisering in Europa en de Verenigde Staten vooral in *timing* is en niet in richting.²⁷

---

²⁴ Voor meer informatie zie link: http://www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape/pr_15-05-12_rls-00/ 10-02-2016

²⁵ Zie link: <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2013/01/14/169164840/losing-our-religion-the-growth-of-the-nones> 21-08-2016

²⁶ BOONMAN C.: *God bless Us! Onderzoek naar de relatie tussen kerk en staat in Nederland en de Verenigde Staten*. Universiteit Tilburg, 2011, p. 11. Beschikbaar op: <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=122611> 21-08-2016

²⁷ LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 90.

2. RELIGIEUZE GESCHIEDENIS

Religie bestaat sinds het begin van de mensheid, maar haar positie is in de loop der tijd veel veranderd. Voordat ik me met de relatie tussen religie en politiek in Nederland en Tsjechië zal bezighouden, wil ik eerst de historische context schetsen. Deze context is belangrijk voor verduidelijking van de hedendaagse religieuze situatie in beide landen. Omdat de religieuze geschiedenis omvangrijk is, richt ik me alleen op bepaalde historische mijlpalen, die grote invloed op de Nederlandse en Tsjechische samenleving hadden.

2.1. RELIGIEUZE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

In de geschiedenis van Nederland speelde religie een heel belangrijke rol. Bijzonder opvallend was het grote succes van de Reformatie in de 16^e eeuw. Na 1540 won het calvinisme sterk aan kracht en het ontwikkelde zich tot een van de drijvende krachten in de Nederlandse opstand.²⁸ Het resultaat van deze opstand was de splitsing van de Nederlanden in de calvinistische Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en de katholieke Zuidelijke Nederlanden. Na de Reformatie kwam de zgn. contrareformatie, de beweging binnen de katholieke kerk, die naar de bekering van protestanten tot het katholieke geloof en het herstel van de katholieke kerk streefde. De contrareformatie was weliswaar in veel Europese landen succesvol, maar in de Nederlandse Republiek bleef het protestantisme toch bestaan als dominante religie. Een ander belangrijk verschijnsel in de Nederlandse samenleving was ongetwijfeld de verzuiling – een proces, waarin de samenleving in groepen op min of meer levensbeschouwelijke basis werd ingedeeld. Het tegenovergestelde van verzuiling is de ontzuiling, die onlosmakelijk verbonden was met de modernisering in de jaren zestig. Hieronder zal ik deze historische gebeurtenissen bespreken.

---

²⁸ BLOM, J. C. H. & LAMBERTS, E. (red.): *Geschiedenis van de Nederlanden*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2014, p. 459.

2.1.1. REFORMATIE IN DE 16E EEUW

De 16^e eeuw is bekend als de eeuw van de Protestantse Reformatie, die zich over een groot deel van Europa verspreidde. Zowel in Duitsland, het Heilig Roomse Rijk, Frankrijk en later eveneens in Engeland had de reformatie veel aanhang. Ook de Nederlanden was door deze reformatie geraakt. De protestantse kerkkritiek van Maarten Luther en vooral Johannes Calvijn kreeg hier grote weerklank. Mensen waren in het algemeen ontevreden met de leerstellingen en praktijken in de toenmalige katholieke kerk. Ze bekritiseerden voornamelijk het afwijken van de traditionele katholieke leer (bijv. het zedenbederf en weelderige leven van de geestelijkheid waren in flagrante tegenspraak met het evangelie), het machtsmisbruik van de clerus binnen de kerk (bijv. de simonie)²⁹ en ook de invoering van steeds meer nieuwe kerkbelastingen.

2.1.1.1. LUTHER EN CALVIJN

De Reformatie begon in 1517, toen 95 stellingen van de Duitse theoloog Maarten Luther (1483 – 1546) gepubliceerd werden. Luther pleitte voor hervormingen binnen het christendom. Met deze stellingen werden de wantoestanden in de rooms-katholieke kerk aangeklaagd. In het bijzonder reageerde Luther kritisch op de handel in aflaten.³⁰ Bovendien wees hij de rol van de kerk als bemiddelaar tussen de mens en God af. Volgens Luthers leer (zgn. lutheranisme) is de gelovige zelf zijn eigen ‘priester’ en is de Bijbel de enige bron van openbaring en gezag en is er daarom geen bemiddeling nodig.³¹ Keizer Karel V (1500 – 1558), de toenmalige heer der Nederlanden en een groot verdediger van de eenheid van het christendom, zette zich echter af tegen de hervormingsgedachten van Luther. Zo werden zijn boeken op de brandstapel gegooid en werd Luther uiteindelijk door het keizerlijk edict in de rijksban gedaan. Vervolgens dook hij onder op de Wartburg in Eisenach, waar hij het Nieuwe Testament vanuit het Grieks in het Duits vertaalde en

---

²⁹ De term **simonie** verwijst naar een handel, waarbij geestelijke goederen (of met iets geestelijks verbonden zaken) voor geld werden verkocht. *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

³⁰ Het aflaatbriefje was een schriftelijke verklaring, waarbij een vergiffenis (zgn. aflaat) verleend werd. In die tijd konden mensen de vergiffenis van zonden afkopen van de paus. De handel in aflaatbrieven is echter zo ver gekomen dat er van te voren aflaten gekocht werden, zodat mensen bijvoorbeeld andere mensen konden bestellen of zelfs vermoorden. Dit was vanzelfsprekend in strijd met de katholieke leer.

³¹ De vijf *sola*’s, de kernpunten van het protestantse geloof, zijn tegen de bemiddeling tussen God en mens: *Sola Scriptura, Sola Fide, Sola Gratia, Sola Christus, Sola Deo Gloria*.

de basis voor het ontstaan van een nieuwe kerk legde. In Nederland werden de eerste lutherse gemeenten weliswaar al in de 16^e eeuw opgericht, maar de eigenlijke Evangelisch-Lutherse Kerk ontstond er officieel pas in 1818.³²

Aanvankelijk leek het erop dat keizer Karel V succesvol was om de reformatie in de Nederlanden te stoppen, althans in het geval van het lutheranisme. Maar toen kwam er een nieuwe stroom op van hervormers onder leiding van Johannes Calvijn (1509 – 1564), één van de bekendste hervormers naast Luther. Deze Frans-Zwitserse theoloog trad in de voetsporen van zijn voorloper: hij aanvaarde Luthers vijf sola's (zie voetnoot 31) en de bewering dat de mens alleen door God gerechtvaardigd kan worden. In het algemeen was Calvijn het op veel punten met Luther eens, maar zijn leer (zgn. calvinisme) was nog strenger. Hij legde bijvoorbeeld de strikte nadruk op ijver, discipline, soberheid en het morele leven. Bovendien voegde hij de leer van de *predestinatie*³³ toe aan Luthers rechtvaardigingsleer. Deze twee hervormers verschilden ook in opvatting over politiek en kerkorganisatie: terwijl Luther het staatsgezag als opperste regelaar van de kerk erkende, verdedigde Calvijn een meer autonome kerk. Het opvatten van staatsgezag speelde in zekere mate een rol bij het vormen van kerkgemeenten – lutheranen waren enigszins terughoudend in de stichting van officiële gemeenten, dit in tegenstelling tot de calvinisten.³⁴ Dat is misschien de reden waarom de lutherse kerk in Nederland altijd redelijk klein gebleven is.

---

³² De volledige naam van dit kerkgenootschap was *Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden (ELK)*. In 2004 fuseerde de ELK met de andere twee protestantse kerken tot de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Te vinden op: https://nl.wikipedia.org/wiki/Evangelisch-Lutherse_Kerk#Nederland 11-02-2016.

³³ Onder het woord **predestinatie** verstaan wij 'goddelijke voorbeschikking van de mensen, hetzij tot eeuwig heil, hetzij tot verdoemenis.' *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

³⁴ DOUBRAVOVÁ, M.: *Samen op weg: Het proces van samengaan van protestantse kerken in Nederland*. Olomouc: 2013, p. 4. Zoals gezegd, werd de eigenlijke Evangelisch-Lutherse Kerk officieel pas in 1818 opgericht.

2.1.1.2. NEDERLANDSE OPSTAND

Het protestantisme verspreidde zich snel in de Nederlanden. Noch de *Godsdienstvrede van Augsburg* (1555),³⁵ noch het repressieve beleid van Karels zoon Filips II (1527 – 1598) konden beletten dat het protestantisme (vooral de calvinistische stroming) steeds meer aanhangers kreeg. De toenemende invloed van het calvinisme in de Nederlanden leidde tot spanningen met het katholieke Spaanse koningshuis. Terwijl Filips II een centraal geregeerd land onder één religie (katholicisme) wilde, verlangde de bevolking naar religieuze tolerantie. In 1566 vond de Beeldenstorm plaats, waarbij de heiligenbeelden en kostbaarheden in vele katholieke kerken van de Nederlanden door de calvinistische beweging werden vernield. Naar aanleiding van deze gebeurtenis stuurde Filips II de hertog van Alva als landvoogd naar de Nederlanden om de opstand onder controle te houden. Aan de kant van de opstandelingen stond echter een belangrijk persoon, Willem van Oranje-Nassau (1533 – 1584). Deze voormalige bondgenoot van de Spaanse koning leidde de Nederlandse opstand, die deel uitmaakte van de Tachtigjarige Oorlog (1568 – 1648). De oorlog was voornamelijk een strijd tussen protestanten en katholieken en verliep met wisselend succes voor beide partijen. Belangrijk was bijvoorbeeld de oprichting van de Nederduitse Gereformeerde Kerk in 1571, de officiële gereformeerde kerk in de Nederlanden, die later de publieke kerk van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd.

Vanaf 1579 begonnen de wegen van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden zich te scheiden. In dat jaar werd de Unie van Utrecht (de tegenhanger van de Unie van Atrecht)³⁶ getekend, die een aanvulling op de zgn. Generale Unie van 1576 (de Pacificatie van Gent) vormde. De vertegenwoordigers van de Nederlandse Provinciën verbonden zich om het Spaanse leger het land uit te jagen en stemden in met een vorm van wederzijdse tolerantie tussen katholieken en calvinisten. In de praktijk was er echter weinig van die tolerantie te merken en in calvinistische streken werden uit vrees voor spionnen nauwelijks

---

³⁵ Dit verdrag tussen keizer Karel V. en de protestantse rijksvorsten (zgn. Schmalkaldische Verbond) bepaalde dat elke rijksvorst zelf mocht beslissen welke godsdienst in zijn gebied werd opgelegd (*cuius regio, eius religio*). Andersdenkenden moesten zich bekeren of mochten migreren naar een regio met een andere godsdienst.

³⁶ De **Unie van Atrecht** was een overeenkomst uit 6 januari 1579, gesloten tussen enkele Waalse gewesten (Artesië, Henegouwen, Namen, Luxemburg en Limburg), die op basis daarvan naar gehoorzaamheid aan Filips II. terugkeerden en trouw aan het katholieke geloof bevestigden.

katholieken toegelaten.³⁷ Zo bleven de verhouding tussen religie en staat en de levensbeschouwelijke verdraagzaamheid belangrijke kwesties. Dit was ook het geval in de Noordelijke Nederlanden die zich door het *Plakkaat van Verlatinghe* van 1581 (ook bekend als Acte van Verlatinghe) onafhankelijk hadden verklaard. Koning Filips II werd door middel van deze akte officieel afgezet als heerser over Nederlanden. Het resultaat van de Nederlandse Opstand was niet alleen de splitsing van de Nederlanden in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (definitief erkend in 1648) en de Zuidelijke Nederlanden, maar ook de nederlaag van Spanje, dat de onafhankelijkheid van de nieuw opgerichte calvinistische Nederlandse Republiek moest accepteren.³⁸

De strijd tussen de Nederlandse Republiek en Spanje werd officieel pas beëindigd in 1648 met De Vrede van Westfalen, die elf verdragen bevatte waaronder het verdrag van Münster. Dit verdrag erkende de autonomie van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en legde definitief de grens tussen Nederland en het (toekomstige) België vast. Zo was de Republiek der Verenigde Nederlanden naast Zwitserland een ander groot land dat de internationaal erkende onafhankelijkheid had verworven.

2.1.2. CONTRAREFORMATIE

Het oorspronkelijke doel van de hervormers was de vernieuwing van de toenmalige katholieke kerk. Luther bijvoorbeeld wilde aanvankelijk de rooms-katholieke kerk van binnenuit hervormen en niet een nieuwe kerk stichten. De reformatie leidde echter uiteindelijk tot een scheuring binnen het christendom en tot het daarmee samenhangende ontstaan van een nieuwe religieuze stroming, het protestantisme. De rooms-katholieke kerk zocht in reactie op de succesvolle protestantse groeperingen naar een manier om haar verloren positie terug te krijgen. Zo ontstond de *contrareformatie*³⁹, de beweging binnen de katholieke kerk, die naar de bekering van protestanten tot het katholieke geloof en het herstel van de katholieke kerk streefde. Deze doelen werden op het Concilie van

---

³⁷ LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 54.

³⁸ De godsdienstvrijheid en tolerantie in de Verenigde Nederlanden trokken een aantal vervolgte handelaren, ambachtslieden en academici aan uit de Zuidelijke Nederlanden. Bovendien was Nederland een toevluchtsoord voor Tsjechen (bijv. Comenius) en de Franse Hugenoten geworden.

³⁹ De benaming **contrareformatie** werd door protestantse historici bedacht. Ze gingen van het idee uit dat deze beweging ontstond als reactie op de protestantse reformatie. Er worden ook de termen Katholieke Reformatie of Katholieke Hervorming gebruikt. Te vinden op: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Contrareformatie> 22-02-2016.

Trente tussen 1545 en 1563 behandeld. Het Concilie formuleerde de dogma's, dankzij welke de katholieke leer duidelijker en strikter vastgesteld werd. Centraal stond het bepalen van de positie van de katholieke kerk ten opzichte van de protestanten. De besluiten van deze kerkvergadering bevatten bijvoorbeeld de erkenning van de zeven sacramenten, het absolute gezag van de paus en de opleiding voor priesters (in seminaries). Hiermee werd het verschil tussen het katholieke en protestantse geloof nog verder vergroot, omdat veel besluiten van het concilie in strijd met de protestantse leer waren.

Een belangrijke rol in de contrareformatie speelden de jezuiten. In 1534 stichtte de Spaanse geestelijke Ignatius van Loyola de Sociëteit van Jezus (*Societas Jesu*), die zes jaar later door de pauselijke bul van Paulus III (*Regimini Militantis Ecclesiae*) goedgekeurd werd. Deze katholieke religieuze orde richtte zich aanvankelijk op hulp aan de naaste, maar later legde het vooral de nadruk op het bekeren van heidenen en de verspreiding van het katholicisme. Hiertoe dienden vooral missionaris missies. Bovendien waren de jezuiten actief in het bouwen van barokke kerken⁴⁰ en het organiseren van onderwijs. Zo kunnen we een aantal jezuïetencolleges in Nederland en België vinden (bijv. in Amsterdam, Den Haag, Nijmegen, Antwerpen, Brussel, Gent). In 1773 verbood paus Clemens XIV de sociëteit onder druk van verlichte vorsten. De orde werd weer toegelaten na de Franse Revolutie in 1814.

De contrareformatie van de katholieke kerk was uiteindelijk succesvol, althans in de door katholieken verworven gebieden tijdens de Tachtigjarige Oorlog. De kerk was beter georganiseerd, de positie van de paus versterkt, de clerus beter opgeleid en niet meer gericht op het verwerven van aanzien en rijkdom, maar op de zielzorg.⁴¹ Desondanks bleef het protestantisme bestaan als dominante religie in veel Europese landen, waaronder de Nederlandse Republiek (zie afbeelding 1).

---

⁴⁰ De katholieken kozen voor weelderige barokke kerkgebouwen, terwijl de protestanten sobere kerken zonder versiering bouwden.

⁴¹ Zie: <https://www.lucepedia.nl/dossier/concilie-van-trente-1545-1563> 22-02-2016

Afbeelding 1: Religieuze situatie in Europa omstreeks 1650.⁴²

2.1.3. DE VERZUILDE SAMENLEVING

De Nederlandse samenleving is op levensbeschouwelijk niveau in de laatste decennia ingrijpend veranderd. Het dagelijks leven van de meeste mensen was vroeger meer beïnvloed door religie dan nu. Rond 1900 verscheen een nieuw fenomeen in de Nederlandse samenleving – *de verzuiling*.⁴³ Het ging om een proces, waarin de samenleving in groepen op min of meer levensbeschouwelijke basis werd ingedeeld. Het maatschappelijke, politieke, sociale en wetenschappelijke leven werd in de volgende zuilen opgedeeld: katholieke⁴⁴, protestants-christelijke, socialistische en liberale. Binnen deze vier groepen werden mensen nog geordend naar hun maatschappelijke positie. Er waren daarom verschillende sociale klassen te zien. Bovendien had iedere zuil zijn eigen instituties zoals scholen, politieke partijen, kranten, omroeporganisaties, vakbonden, ziekenhuizen enz., die een scherpe scheiding tussen de groeperingen vormden. Simpel gezegd, men werd geboren, ging naar school, was professioneel en sociaal actief, werd verzorgd en overleed in dezelfde zuil. De professionele en sociale mogelijkheden van

⁴² Overgenomen van: <https://protestantisme.files.wordpress.com/2012/06/45.png> 26-02-2016

⁴³ Het woord **verzuiling** betekent letterlijk ‘verdeling in scherp gescheiden groeperingen’.

⁴⁴ Omdat alleen in de katholieke zuil een heel volksdeel met al zijn sociale lagen te vinden was, noemen sommige bronnen deze zuil als *één echte zuil*. SCHUURSMA, R: *Jaren van opgang: Nederland 1900-1930*. Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2000.

mensen werden door een duidelijk levensbeschouwelijk etiket bepaald. Tussen de zuilen onderling was er nauwelijks contact: wie in het parochiehuis kwam, kwam niet in het volkshuis en omgekeerd.⁴⁵ Een vorm van contact was alleen zichtbaar bij de elites van de bovengenoemde groepen.

Voorals katholieken en protestanten streefden de verzuiling doelbewust na. Het waren juist de protestanten die als eerste kwamen met het idee om een samenhangend systeem van geloofsleer, kerkelijke instituties en politieke organisaties op te bouwen. Katholieken, liberalen en socialisten volgden dit voorbeeld en richtten ook hun eigen instellingen op. In het geval van de protestanten was het proces echter een beetje moeilijker dan bij de bovengenoemde groepen, omdat er parallelle groeperingen binnen het protestantisme waren, waaronder de grote Hervormde Kerk. De spanningen liepen hoog op toen de Amsterdamse hervormde kerkenraad attesten van mensen, die elders bij vrijzinnige predikanten tot lidmaat waren aangenomen, weigerde. De classis schorste daarna tachtig kerkenraadsleden om dit onreglementair handelen.⁴⁶ Naar aanleiding van deze feiten kwam in 1886 een nieuwe kerkscheuring, zgn. *Doleantie*, waaruit de Nederduitse Gereformeerde Kerk (*Dolerende*) ontstond. Tijdens de Doleantie werd de Hervormde Kerk in één keer door ongeveer 10 procent van de kerkleden verlaten en tussen 1880 en 1890 daalde het aandeel van de hervormden in de bevolking van 55 procent tot minder dan 49 procent.⁴⁷ Hierdoor verloor de Hervormde Kerk voor het eerst de positie van vaderlandse kerk en bleef slechts als een minderheid in de Nederlandse samenleving bestaan. De Doleantie was echter niet de eerste scheuring in de Nederlandse Hervormde Kerk. In 1834 had een ander schisma (*de Afscheiding van 1834*) geleid tot de vorming van de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland. De meerderheid van deze groep fuseerde vervolgens in 1892 met de dolerenden tot de Gereformeerde Kerken in Nederland.

De Doleantie werd door dominee Abraham Kuyper geleid. Hij was niet alleen actief op het gebied van de kerkelijke strijd in de Hervormde Kerk, maar ook op politiek terrein. Het was juist Kuyper, die in 1879 de eerste politieke partij in Nederland (de Anti-Revolutionaire Partij – ARP) stichtte. De antirevolutionairen, zoals ze genoemd werden,

---

⁴⁵ LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 64.

⁴⁶ Zie: https://www.politiekcompendium.nl/id/vh4vall573z1/de_doleantie 30-05-2016

⁴⁷ Zie: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/doleantie/Default.aspx> 18-01-2016

hadden de politieke strategie (zgn. *antithese*) om alle confessionele stromingen in één coalitie te verenigen. Het ging letterlijk om het vormen van een politieke scheidslijn tussen de confessionele partijen (katholieken en protestanten) en de niet-confessionele partijen (socialisten en liberalen). Bovendien pleitte de ARP vooral voor een gelijke overheidsfinanciering van openbaar en bijzonder onderwijs. Dit lukte bij de Pacificatie van 1917, een compromis tussen verschillende stromingen, dat de jarenlange schoolstrijd⁴⁸ in Nederland tot een einde bracht. Abraham Kuyper was ook degene die een ideologische onderbouwing van de verzuiling leverde. Volgens hem had elke levenskring het recht om zijn eigen regels vast te stellen. Dit principe van soevereiniteit in eigen kring was geformuleerd in 1880 bij de oprichting van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Zo werd de basis van de verzuiling in Nederland gelegd.

Wat betreft de katholieken was de situatie enigszins anders. Tot 1796 werden ze behandeld als tweederangsburgers. Ze mochten geen openbare functies bekleden. Sinds de Franse Tijd was hun godsdienst weliswaar in de grondwet gelijkgesteld aan de protestantse, maar feitelijk was die gelijkheid er nog niet. Rond de eeuwwisseling (1900) waren de katholieken, ondanks hun relatieve politieke kracht, een minderheid in de protestantse samenleving (omstreeks 35 procent van de bevolking). Geen wonder dat ze uit de schaduw van de protestanten wilden treden. De katholieken besloten een maatschappelijke en politieke machtspositie te verwerven en kozen daarbij ook voor de oprichting van eigen instellingen.

Volgens de historicus Hans Righart was de katholieke verzuiling voornamelijk een strategie om de eigen kudde te beschermen tegen de secularisering. De praktijk liet zien dat de katholieke zuil haar religieuze gemeenschap echt behield voor de buitenwereld, die vol gevreesde socialistische propaganda of liberale en feministische verleiding was.⁴⁹ In sommige opzichten hadden de katholieken een voordeel tegenover de andere zuilen: ondanks soms scherpe interne tegenstellingen vormden ze een relatief grote eenheid. Op politiek gebied hadden ze niettemin meer tijd nodig om zich te organiseren, dan in het geval van de protestanten. Een van de oorzaken was de aanvankelijke steun aan liberale ideeën. Rond 1840 sloot namelijk een aanzienlijk deel van de katholieke politici zich bij

---

⁴⁸ De **schoolstrijd** is de benaming voor een strijd tussen verschillende partijen over de inrichting van het onderwijs, voornamelijk over de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.

⁴⁹ SCHUURSMA, R: *Jaren van opgang: Nederland 1900-1930*. Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2000, p.190.

de liberalen aan. Bovendien hadden de katholieken al hun nieuwe rechten dankzij de nieuwe liberale Grondwet van 1848.⁵⁰ De verbinding tussen deze twee groepen duurde tot ongeveer 1870. Toen de liberalen zich tegen het door de overheid gesteunde bijzonder onderwijs verzetten, kwam het tot een definitieve breuk met de katholieken. Deze schoolstrijd (zie voetnoot 48) zorgde ervoor, dat een politiek verbond tussen de katholieken en de protestanten (antirevolutionairen) ontstond. Zowel protestanten als katholieken waren tegen het neutrale liberale onderwijs en claimden de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Zoals boven gezegd, lukte het bij de Pacificatie van 1917. De katholieken hadden echter nog steeds niet hun eigen politieke partij. Vanaf 1896 – toen de meeste katholieke kiesverenigingen een programma aanvaardden dat de priester-politicus Herman Schaepman al in 1883 had geformuleerd – fungeerde er in feite een landelijke politieke partij, al werd die formeel pas in 1926 als Rooms Katholieke Staatspartij (RKSP) opgericht.⁵¹

De socialisten bleven niet achter. In 1881 werd de Sociaal Democratische Bond (SDB) opgericht, later gevolgd door de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP), tot de Tweede Wereldoorlog de grootste socialistische partij in Nederland. In 1909 werd de Sociaal Democratische Partij (SDP) als afsplitsing van de SDAP opgericht, die later als de Nederlandse tak van de internationale communistische stroming zou fungeren. De opvattingen van de socialisten zorgden voor een grote kloof met de andere zuilen. Ze waren bijvoorbeeld tot de jaren dertig voorstander van een republiek en streefden naar nationalisatie van belangrijke bedrijven.⁵² De uitbreiding van het kiesrecht in 1917 (*de Pacificatie van 1917*) hielp hen om meer zetels in het parlement te verwerven, maar het jaar daarna werd de positie van de sociaaldemocraten na Troelstra's mislukte poging tot revolutie voor jaren ernstig verzwakt. De socialistische leider Pieter Jelles Troelstra wilde in navolging van omwentelingen in Rusland en Duitsland de socialistische revolutie in Nederland uitroepen. Op grond van de algemene spanningen in het land kondigde hij aan dat de arbeidersklasse de macht zou grijpen. Maar in plaats van in revolutie, ontladde de spanning zich in een massale demonstratie van trouw aan koningin Wilhelmina en

---

⁵⁰ SKLENÁŘOVÁ, S.: *Stručná historie států – Nizozemsko*. Nakladatelství Libri: Praha, 2006, p. 124. De liberale Grondwet van 1848 bevatte bijvoorbeeld de afschaffing van het toezicht van de koning op de rooms-katholieke kerk.

⁵¹ BLOM, J. C. H. & LAMBERTS, E. (red.): *Geschiedenis van de Nederlanden*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2014, p. 403.

⁵² Zie: <https://www.parlement.com/id/vh8lnhrpfxub/verzuiling> 20-01-2016

Troelstra moest inbinden. Deze mislukte poging tot revolutie gaat de boeken in als *Troelstra's vergissing*.⁵³

De omstandigheden dwongen ook de liberalen tot een betere organisatie. In 1885 werd de Liberale Unie opgericht, maar conflicten over het kiesrecht en over de mate van overheidsingrijpen leidden tot scheidingen binnen deze partij. In 1901 ontstond zo de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB) en in 1906 vormde zich de Bond van Vrije Liberalen. Het probleem was dat de liberalen, in vergelijking met de andere zuilen, grote organisaties ontbeerden. Bovendien eindigde hun jarenlange bondgenootschap met de katholieken toen de liberalen zich tegen het door de overheid gesteunde bijzonder onderwijs verzetten (zie pagina 25). Ondanks alle pogingen verloren de liberalen uiteindelijk hun dominante positie in de Nederlandse politiek aan de protestanten.

Zo kreeg de Nederlandse samenleving rond de eeuwwisseling geleidelijk een nieuwe vorm. Alhoewel er strikte scheidingen tussen de zuilen bestonden, was er op politiek gebied ook sprake van samenwerking en overleg. Zoals gezegd was er een politiek verbond tussen de ARP en de katholieken. De verzuilde samenleving bestaat heden ten dage in Nederland niet meer. In de jaren vijftig bereikte de verzuiling een hoogtepunt om daarna in snel tempo af te zwakken.⁵⁴ De scherpe scheiding tussen de verschillende zuilen verdween geleidelijk. Vanaf de jaren zestig werd de verzuiling geleidelijk door de ontzuiling vervangen.

2.1.4. ONTZUILING

Aan het einde van de jaren vijftig bloeide de Nederlandse samenleving op als nooit tevoren. De economische groei, technologische ontwikkeling, een stijgend opleidingsniveau, de opkomst van de verzorgingsstaat, verstedelijking, individualisering, secularisering – deze aspecten maakten mensen geleidelijk onafhankelijk van de verzuilde organisaties. Dit proces van de gefaseerde desintegratie van de geïnstitutionaliseerde betrekkingen binnen en tussen zuilen noemen wij *ontzuiling*.⁵⁵

---

⁵³ BLOM, J. C. H. & LAMBERTS, E. (red.): *Geschiedenis van de Nederlanden*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2014, p. 412.

⁵⁴ SCHUURSMA, R: *Jaren van opgang: Nederland 1900-1930*. Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2000, p.189.

⁵⁵ Zie: https://www.politiekcompendium.nl/id/vh4valoy6suf/het_ontstaan_van_ontzuiling 09-06-2016

De jaren zestig betekende ingrijpende veranderingen voor Nederland. Lang niet iedereen was het eens met de verzuiling. Liberalen waren er nooit voor geweest, socialisten verlangden altijd naar doorbreking van de confessionele barrières en ook in confessionele kring waren er geluiden dat de segmentatie te ver was doorgeschoten.⁵⁶ Steeds meer werd gezocht naar sociale en maatschappelijke samenwerkingsverbanden over de levensbeschouwingen heen. Na de oorlog herstelde de economie zich weer en steeg de welvaart. Hierdoor kon de overheid beginnen met de wederopbouw van Nederland. Er kwam een goed ontwikkelde sociale zekerheid (uitkeringen, pensioenen), iedereen had sindsdien recht op financiële hulp. Dankzij ongekende loonsverhogingen konden mensen vele goederen kopen, die oorspronkelijk als onbereikbare luxe beschouwd waren (televisie, radio enz.). Met de komst van deze toestellen kwamen mensen meer in contact met andere opvattingen. Door de stijgende welvaart daalde ook het aantal gelovigen. Niemand hoefde aan te kloppen bij kerk voor ondersteuning. De kerken kregen te maken met ontkerkelijking. De officiële gegevens lieten zien, dat tussen 1960 en 1985 het aantal onkerkelijken groeide met 30 procent, concreet van 18,4 tot 48,7 procent.⁵⁷ Vertrouwde verhoudingen werden verbroken en traditionele waarden stonden openlijk ter discussie. De typisch Nederlandse verbinding van religie en politiek werd zwakker. De Katholieke Volkspartij (KVP) bijvoorbeeld kreeg te kampen met een ledenverlies en met een verlies van stemmen bij de Kamerverkiezingen, van 31,9 procent in 1963 naar 17,7 procent in 1972.⁵⁸ Daarentegen werd de stabiliteit gegarandeerd door de hechte samenwerking van elkaar onderling waarderende bevolkingsgroepen. In 1976 fuseerden bijvoorbeeld de katholieke en de socialistische vakbonden tot de FNV (Federatie Nederlandse Vakbeweging). De meest succesvolle waren de fusies tussen katholieke en protestantse instituties, zoals bijvoorbeeld het CDA (Christen Democratisch Appèl), dat in 1980 ontstond door de fusie van KVP, ARP en CHU.

Volgens Loobuyck staat ontzuiling niet noodzakelijk gelijk aan levensbeschouwelijke afkalving. Het betekent wel dat mensen niet langer alleen binnen de eigen

---

⁵⁶ BLOM, J. C. H. & LAMBERTS, E. (red.): *Geschiedenis van de Nederlanden*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2014, p. 430.

⁵⁷ KNIPPENBERG, H.: *De religieuze kaart van Nederland: omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden*. Assen: Van Gorcum, 1992, p. 238.

⁵⁸ SCHUYT, C.J.M. en TAVERNE, Ed: *1950. Welvaart in zwart-wit*. Sdu, 2000. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/schu069welv01_01/schu069welv01_01_0016.php 10-06-2016

levensbeschouwing allianties aangaan, maar ook willen samenwerken met anderen daar waar het zinvol is.⁵⁹

2.2. RELIGIEUZE GESCHIEDENIS VAN TSJECHIË

Religie speelde ook een belangrijke rol in de geschiedenis van Tsjechië. In de tweede helft van de 14^e eeuw was de situatie binnen de rooms-katholieke kerk het doelwit van kritiek van een aantal hervormingsgezinde denkers geworden, onder wie Johannes Hus. De zgn. hussitische revolutie leidde later tot de erkenning van de Hussieten Kerk in de Tsjechische landen. Een andere belangrijke gebeurtenis was de uitvaardiging van de Majesteitsbrief, die aan de Boheemse protestanten vrije uitoefening van hun godsdienst toestond. Na de nederlaag van de Boheemse opstand werd de Majesteitsbrief door de katholieke keizer Ferdinand II echter afgeschaft. Een beperkte godsdienstvrijheid werd tijdens de regering van Jozef II met het Patent van Tolerantie opnieuw ingevoerd. Hiermee kregen lutheranen, calvinisten, orthodoxen en joden bijna dezelfde rechten als katholieken. Het ontstaan van Tsjechoslowakije in 1918 stond in het teken van een aantal veranderingen op het gebied van de verhouding tussen kerk en staat, zoals bijvoorbeeld de oprichting van een nieuwe nationale kerk. De communistische dictatuur daarentegen was een sombere periode in de geschiedenis van Tsjechoslowakije. Het totalitaire regime werd gekenmerkt door het repressieve beleid tegen de kerk en de gelovigen. Hieronder worden deze gebeurtenissen gedetailleerd besproken.

2.2.1. HUSSIETENTIJD

Aan het eind van de 14^e eeuw was de situatie in de Tsjechische landen niet rooskleurig. Vertraging van economische groei, achteruitgang van landbouwopbrengsten, groei van sociale ongelijkheid, hongersnood, de pestepidemie en de daarmee samenhangende bevolkingsdaling leidde tot sociale spanningen. In die tijd bezat de kerk één derde van alle grond in de Tsjechische landen⁶⁰ en de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders leefden dankzij de simonie en de handel in aflaten (zie voetnoten 29 en 30) in weelde. Ze organiseerden feestmalen, drinkgelagen, jachtpartijen en nodigden zelfs prostituees uit.

---

⁵⁹ LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013, p. 68.

⁶⁰ Het document *Rozsah původního církevního majetku* te downloaden op: <https://www.mkcr.cz/rozsah-puvodniho-cirkevniho-majetku-459.html> 02-03-2016

Zoals eerder gezegd was dat echter in strijd met de Bijbelse leer. Geen wonder dat de kerk het vertrouwen van de gelovigen geleidelijk verloor.

2.2.1.1. JOHANNES HUS

De situatie binnen de kerk was het doelwit van kritiek van een aantal hervormingsgezinde denkers geworden, onder wie Johannes Hus (ca.1370 – 1415). Deze Boheemse rooms-katholieke priester, hoogleraar, theoloog en prediker werd sterk beïnvloed door de geschriften van de Engelse hervormer John Wyclif (1330 – 1384). Net als Wyclif predikte Hus de leer van predestinatie (zie voetnoot 33), verwierp de autoriteit van de paus en erkende het primaat van de Bijbel als de enige bron van openbaring.⁶¹ Bovendien bekritiseerde hij de kerkelijke misstanden (simonie, de handel in aflaten, corruptie) en pleitte voor een terugkeer van de kerk tot de apostolische armoede door de afschaffing van haar wereldlijke macht en rijkdom. Het is begrijpelijk dat de opvattingen van Hus al snel een doorn in het oog van de kerk geworden waren. Zo werd Hus in 1410 eerst door de aartsbisschop van Praag en twee jaar later zelfs door de paus geëxcommuniceerd. In 1414 werd hij uitgenodigd voor het concilie in Konstanz⁶², waar hij zijn stellingen tevergeefs probeerde te verdedigen. Hoewel Hus het vrijgeleide⁶³ van de latere Rooms-Duitse keizer Sigismund van Luxemburg (1368 – 1437) gekregen had, werd hij uiteindelijk gevangengenomen en tot ketter verklaard. Op 6 juli 1415 werd deze voorloper van de 16^e-eeuwse Reformatie in Konstanz op de brandstapel verbrand. Zijn marteldood leidde tot hevige beroering in de Tsjechische landen en uiteindelijk tot het ontstaan van de Hussietenopstand.

---

⁶¹ Johannes Hus was het echter niet met Wyclif's visie op de eucharistie eens. Hus erkende de leer van de *transsubstantiatie* (= de werkelijke aanwezigheid van Christus tijdens de eucharistieviering), terwijl Wyclif deze stelling helemaal verwierp. ČORNEJ, P.: *Kdy, kde, proč a jak se to stalo v českých dějinách*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001, p. 118.

⁶² Het Concilie van Konstanz (1414 – 1418) had als primaire doelstelling om *het Westers Schisma* te beëindigen. Het ging om de crisis in het pausdom, omdat er drie pausen waren: Gregorius XII in Rome, Benedictus XIII in Avignon en Johannes XXIII in Bologna. Deze pausen werden op het concilie in 1415 afgezet. Twee jaar later werd Martinus V officieel benoemd als de enige rechtmatige paus. ČORNEJ, P.: *Kdy, kde, proč a jak se to stalo v českých dějinách*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001, p. 126.

⁶³ Het **vrijgeleide** was de garantie van de vorst aan een beschuldigde waardoor hij beschermd was tijdens de doortocht of het verblijf in een bepaald gebied.

2.2.1.2. HUSSIETENOORLOGEN

De terechtstelling van Johannes Hus lokte een golf van protest in Bohemen en Moravië uit. De hussieten⁶⁴, zoals de aanhangers van Johannes Hus zichzelf noemden, vormden een liga die door de lagere adel en het volk gesteund werd. De Boheemse koning Wenceslaus IV (1361 – 1419), die aanvankelijk aan de zijde van Hus stond, trad niet toe tot de liga, maar koos voor de katholieken (d.w.z. voor zijn jongere halfbroer Sigismund van Luxemburg). De situatie verslechterde op 30 juli 1419 toen de leden van het Praagse stadsbestuur door hussieten uit de ramen van het stadhuis gegooid werden. Deze gebeurtenis is bekend als *de eerste Praagse Defenestratie*⁶⁵ en wordt beschouwd als de aanvang van de Hussietenoorlogen (1419 – 1434). Toen koning Wenceslaus IV kort na de defenestratie overleed, besteeg Sigismund van Luxemburg de troon. Omdat hij echter door de hussieten niet als koning werd erkend, riep hij samen met paus Martinus V de eerste kruistocht tegen hen uit. Ondertussen werd een programma door de hussieten vastgelegd (zgn. *de vier artikelen van Praag*), waarin ze eisten: de vrijheid om het woord van God te preken, het laatste avondmaal te vieren onder de gedaante van brood en wijn, het opgeven van wereldlijke macht en rijkdom door de clerus en het streng straffen van iedereen, die een doodzonde begaat.⁶⁶ De belangrijkste propagandist en voorstander van deze artikelen was de leider van het hussietenleger Jan Žižka (ca.1360 – 1424). Hij was een uitstekende tacticus, die innovatieve wapens (pistolen, houwitsers en vooral zgn. wagenburchten⁶⁷) in gevechten gebruikte. De hussieten versloegen dankzij zijn tactiek de kruisvaarderlegers van alle de vier kruistochten. Sigismund van Luxemburg beseftte dat de hussietenlegers onoverwinnelijk waren. Omdat hij naar de Boheemse troon verlangde, was hij bereid om over de vredesvoorwaarden te onderhandelen. Deze werden op het Concilie te Bazel (1431 – 1445) besproken. De zgn. *Compacta van Bazel* (1436), een compromis tussen de hussieten en het Concilie van Bazel, hielp om de religieuspolitieke situatie in de Tsjechische landen op te lossen. De belangrijkste was de erkenning van de

---

⁶⁴ De hussieten waren een door Johannes Hus geïnspireerde protestantse groepering. De belangrijkste hussitische richtingen waren die van de *calixtijnen* (gematigde hussieten; ook bekend als *utraquisten*) en de *taborieten* (radicale hussieten).

⁶⁵ Het woord **defenestratie** betekent ‘uit het raam gooien’ en wordt gebruikt in verband met politieke ontevredenheid. *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

⁶⁶ Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Hussieten#De_vier_artikelen_van_Praag 05-03-2016

⁶⁷ **Wagenburcht:** vier- of veelhoek van aan elkaar verbonden wagens als een geïmproviseerde burcht om zich daarin te verdedigen. Bron: *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

Hussieten kerk. Er ontstond dus een unieke situatie, waarin katholieken en hussieten met gelijke rechten naast elkaar leefden. Bovendien werd Sigismund van Luxemburg uiteindelijk erkend als koning van Bohemen. Hoewel het concilie een aantal hervormingsmaatregelen had verricht, werden de fundamentele problemen van de katholieke kerk (simonie, handel in aflaten, corruptie) niet opgelost. Het bewijs hiervan was het ontstaan van de Reformatie een halve eeuw later.

De Hussientijd behoort tot één van de belangrijkste periodes in de Tsjechische geschiedenis. Voor de eerste keer werd er een andere confessie erkend dan de katholieke. Het bezit van de katholieke kerk werd in beslag genomen en haar macht werd ingeperkt. Bovendien inspireerde de leer van Johannes Hus de grondlegger van het protestantisme Maarten Luther (zie punt 2.1.1.). Deze twee hervormers hadden veel gemeen. Beiden bekritiseerden het zedenbederf van de katholieke kerk en pleitten voor haar terugkeer tot de geestelijke waarden. Zowel Hus als Luther kreeg weliswaar veel aanhangers, maar tevens kwamen ze in conflict met de kerk en werden ze tot ketters verklaard. Luther bereikte echter iets waarnaar zijn voorloper lang zonder succes streefde, namelijk de reformatie van de katholieke kerk. Een belangrijke rol speelde hierbij de uitvinding van de boekdrukkunst (1453), die de verspreiding van Luthers leer in Europa makkelijker maakte. Johannes Hus begon dus datgene, wat Maarten Luther honderd jaar later voltooid heeft.

2.2.2. STANDENMONARCHIE

Na de Hussietenoorlogen werd de macht van de Tsjechische standen versterkt, terwijl de macht van de vorst (en zoals eerder gezegd ook van de katholieke kerk) werd verzwakt. In die tijd ontstond de zgn. *standenmonarchie* in de Tsjechische landen, waarin de staatsmacht tussen de vorst en de landdag verdeeld werd. De landdag was een soort voorloper van het parlement, waarin vertegenwoordigers van elke stand zaten, d.w.z. hogere en lagere adel, burgers (van de koninklijke steden) en clerus. In de standenmonarchie werd de vorst vooral beschouwd als vertegenwoordiger van de staat en opperbevelhebber van de strijdkrachten, terwijl de landdag wetgevende bevoegdheden had en de vorst verkoos.⁶⁸

---

⁶⁸ Zie: https://cs.wikipedia.org/wiki/Stavovsk%C3%BD_st%C3%A1t 16-03-2016

Destijds behoorde tussen de 75 en 83 procent van de Tsjechische bevolking tot de utraquistische geloofsgemeenschap. Slechts tussen de 12 en 15 procent was katholiek en tussen de 5 en 10 procent lutheraans.⁶⁹ De utraquisten waren de gematigde tak van de hussieten (zie voetnoot 64). Ze onderscheidden zich van de katholieken vooral doordat ze de communie onder beide gedaanten ontvingen (d.w.z. zowel brood als wijn).⁷⁰ Bovendien werden kinderen tot de viering van het avondmaal toegelaten. Onder de utraquistische gebieden vielen Midden-, Oost-, Zuidoost-Bohemen en enkele Moravische steden (bijv. Tovačov, Kroměříž).⁷¹ Er ontstond dus een tot dan toe ongekende situatie, want het land werd verdeeld in twee geloofsgebieden: het utraquistische (d.w.z. niet-katholieke) Bohemen en het katholieke Moravië.

2.2.2.1. HABSBURGSE REGERING

Met de komst van de Habsburgers begon de situatie in de Tsjechische landen geleidelijk te veranderen. In 1526 werd Ferdinand I (1503 – 1564) door de landdag gekozen tot koning van Bohemen. Hij beloofde onder meer dat hij de godsdienstvrijheid zou erkennen en de standenrechten niet zou overtreden. Uiteindelijk voldeed hij aan geen van zijn beloften. Deze absolutistische vorst perkte de standenprivileges in, stichtte nieuwe regeringsorganen zonder toestemming van de landdag (bijv. geheime en militaire raad) en ondersteunde het katholicisme. Het probleem was dat de meeste vertegenwoordigers van de Tsjechische standen niet-katholieken waren.⁷² Toen Ferdinand I van hen militaire hulp tegen de Duitse lutheranen in de Schmalkaldische Oorlog (1546 – 1547) eiste, stuitte hij dus op sterke weerstand. Het eerste standenverzet tegen de Habsburgers werd echter snel onderdrukt.

In 1556 kwamen de jezuïeten op uitnodiging van Ferdinand I naar de Tsjechische landen om het katholieke geloof te herintroduceren. Ze vestigden een aantal jezuïetencolleges,

---

⁶⁹ Data overgenomen van: <http://www.isgeschiedenis.nl/archiefstukken/het-utraquisme-de-verdediging/27-03-2016>

⁷⁰ De communie onder beide gedaanten is typisch voor de protestantse en orthodoxe kerken. De rooms-katholieke kerk daarentegen geeft de communie onder één gedaante (d.w.z. brood).

⁷¹ De leer van Johannes Hus kreeg vooral Tsjechischspreekende aanhangers. De Duitse bevolking in de Tsjechische landen was trouw aan het katholicisme gebleven. De Tsjechische Duitsers leefden grotendeels in Moravië, daarom was dit gebied meer katholiek. KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 1*. Praha: ZVON, 1991, p. 289.

⁷² ČORNEJ, P.: *Kdy, kde, proč a jak se to stalo v českých dějinách*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001, p. 186.

bijv. het Clementinum te Praag⁷³ (1562) en het Convict te Olomouc (1566). Bovendien liet Ferdinand I het Praagse aartsbisdom herstellen. De laatste Praagse aartsbisschop was de hussitische theoloog Jan Rokycana (1396 – 1471), die echter door de paus niet erkend werd. In 1561 benoemde Ferdinand I met toestemming van de paus de katholieke priester Antonín Brus z Mohelnice (1518 – 1580) tot aartsbisschop van Praag. De nieuwe aartsbisschop probeerde de bestaande spanning tussen katholieken en utraquisten te verminderen. Hij overtuigde de paus op het Concilie van Trente om de communie onder beide gedaanten in de Tsjechische landen toe te staan. In plaats van de verwachte verzoening werd de twist tussen deze twee confessies nog verdiept.⁷⁴

Betreffende de godsdienst was keizer Maximiliaan II (1527 – 1576) toleranter dan zijn vader Ferdinand I. Hij sympathiseerde met de lutheranen maar vanwege de katholieke traditie van de Habsburgers moest hij trouw beloven aan het katholicisme. In 1575 legden de standen aan Maximiliaan II ter goedkeuring de zgn. Boheemse Confessie voor (*Česká konfese*), waarin de religieuze uitgangspunten van de niet-katholieke geloofsgemeenschap in Bohemen werden vastgesteld. Het hoofdprincipe was dat de onderdanen niet verplicht waren om dezelfde godsdienst als vorst te belijden. Keizer Maximiliaan II gedroeg zich zeer tactisch in deze situatie. Omdat de schriftelijke bevestiging problemen met zich zou meebrengen (bijv. excommunicatie), deed hij alleen de mondelinge toezegging dat de niet-katholieke confessies getolereerd zouden worden.⁷⁵

De Boheemse Confessie vormde later de basis van de Majesteitsbrief (*Rudolfův Majestát*)⁷⁶ die in 1609 door keizer Rudolf II (1552 – 1612) werd uitgevaardigd. Hiermee werden eindelijk de godsdienstvrijheid en de privileges aan protestanten in het Boheemse koninkrijk erkend. Er moet echter gezegd worden dat Rudolf II streng katholiek was en de omstandigheden hem dwongen de Majesteitsbrief te ondertekenen. In 1608 kwam hij

---

⁷³ De Nijmeegse theoloog en de eerste Nederlandse jezuiet **Petrus Canisius** (1521 – 1597) speelde bij het ontstaan van het Praagse jezuietencollege een belangrijke rol. Hij was degene, die 12 jezuiten naar Praag meebracht en samen met hen het jezuietencollege in de Oude Stad van Praag stichtte. Het ging om de westelijke vleugel van het later gebouwde Clementinum. De andere gebouwen van het complex werden in de jaren 1653 – 1726 gebouwd.

⁷⁴ Het probleem was dat de utraquisten en de aartsbisschop geen overeenstemming bereikten over de communie onder beide gedaanten voor kinderen. De aartsbisschop weigerde de utraquistische kandidaten tot priesters te wijden. KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: ZVON, 1991, p. 38.

⁷⁵ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: ZVON, 1991, p. 56.

⁷⁶ De Majesteitsbrief was toen de meest liberale religieuze wet in Europa, die de godsdienstvrijheid garandeerde, niet alleen voor adel, maar ook voor burgers en onderdanen.

namelijk in conflict met zijn ambitieuze broer Matthias (1557 – 1619), die met de steun van de Oostenrijkse, Hongaarse en Moravische standen probeerde de troon van Bohemen te veroveren. Deze actie mislukte echter dankzij de hulp van protestantse Boheemse standen, die aan de kant van Rudolf II stonden. In ruil voor hun loyaliteit eisten de standen van de keizer volledige godsdienstvrijheid. De geesteszieke Rudolf II voldeed uiteindelijk aan hun eis (Majesteitsbrief) en deed twee jaar daarna afstand van de troon ten gunste van Matthias.

2.2.2.2. BOHEEMSE OPSTAND

Toen Ferdinand II (1578 – 1637) in 1617 tot koning van Bohemen benoemd werd,⁷⁷ begon de situatie zich in de Tsjechische landen toe te spitsen. Deze katholieke vorst intensiverde de contrareformatie en respecteerde niet de godsdienstvrijheid, die tijdens de regering van Rudolf II door de Majesteitsbrief ingevoerd werd. De sluiting van de evangelische kerk in Broumov en de sloop van de kerk in Hroby waren de laatste druppels die de emmer deden overlopen.⁷⁸ De niet-katholieke Boheemse standen besloten om radicaal in te grijpen. Op 23 mei 1618 viel een groep protestantse edelen de Praagse burcht binnen, waar ze vervolgens twee katholieke hoogwaardigheidsbekleders, Vilém Slavata z Chlumu en Jaroslav Bořita z Martinic, en klerk Fabricius uit het raam gooiden. Alle de drie mannen overleefden wonderbaarlijk genoeg de ernstige val van zeventien meter. Deze gebeurtenis staat bekend als *de tweede Praagse Defenestratie* en was de aanleiding tot de Boheemse opstand, respectievelijk tot de Dertigjarige oorlog (1618 – 1648).

---

⁷⁷ Ferdinand II werd tot koning van Bohemen benoemd nog tijdens de regeerperiode van de (kinderloze) keizer Matthias.

⁷⁸ De Majesteitsbrief maakte de bouw van niet-katholieke kerken op koninklijke grond mogelijk. De evangelische kerken in Broumov en Hroby werden echter op kerkelijke grond opgebouwd, die niet onder de bepalingen van de Majesteitsbrief viel. KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: ZVON, 1991, p. 62 – 63.

Afbeelding 2: De Tweede Praagse Defenestratie.⁷⁹

Kort na de defenestratie van Praag zetten de protestanten Ferdinand II af en kozen Frederik V van de Palts (1596 – 1632) tot koning van Bohemen. Deze kleinzoon van Willem I van Oranje en de aanhanger van het calvinisme regeerde slechts enkele maanden. Op 8 november 1620 vond de Slag op de Witte Berg plaats, waarin de Tsjechische protestanten vernietigend verslagen werd door de keizerlijke legers. Hiermee herwon de katholieke keizer Ferdinand II zijn macht. Frederik V vluchtte vervolgens met zijn gezin naar Nederland, waar hij voor de rest van zijn leven in ballingschap leefde. Vanwege zijn korte regeringsperiode kreeg hij de bijnaam *Winterkoning*.

De Slag op de Witte Berg betekende het einde van de religieuze tolerantie in de Tsjechische landen. De Tsjechische standen moesten Ferdinand II als hun koning accepteren. In 1620 schafte Ferdinand II de Majesteitsbrief af. Dit werd gevolgd door de arrestatie van opstandelingen, de confiscatie van hun eigendommen en uiteindelijk door de terechtstelling van 27 leiders van de opstand op het Praagse Staroměstské náměstí. Een groot aantal protestanten (geestelijken, families, intellectuelen) vluchtte daarop het land uit, onder wie ook de pedagoog Jan Amos Comenius. De anderen werden gedwongen het katholieke geloof aan te nemen. In 1627 vaardigde Ferdinand II het document *Obnovené zřízení zemské* (Verneuerte Landesordnung) uit, waarin de Boheemse kiesmonarchie door een erfelijke kroon werd vervangen en het katholicisme als enige toegestane godsdienst

---

⁷⁹ Overgenomen van: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Defenestration-prague-1618.jpg> 03-04-2016

in de Tsjechische landen werd erkend.⁸⁰ Bovendien werd hiermee de macht van de koning van Bohemen aanzienlijk versterkt tegenover de macht van de standen. De Tsjechische landen zouden 300 jaar lang niet meer onafhankelijk zijn.

2.2.3. PATENT VAN TOLERANTIE

De tweede helft van de 18^e eeuw werd gekenmerkt door veel veranderingen in het Habsburgse Rijk. Keizerin Maria Theresia (1717 – 1780) en later ook haar zoon Jozef II (1741 – 1790) voerden namelijk een reeks belangrijke hervormingen door. Het ging om bestuurlijke, militaire, monetaire, douane, gerechtelijke, onderwijs en andere hervormingen, die als doel hadden de macht van de vorst te centraliseren en de leefomstandigheden in het land te verbeteren.

Keizerin Maria Theresia was streng katholiek.⁸¹ Ze beschouwde de katholieke kerk als één van de belangrijkste steunpilaren van de staat en daarom weigerde ze de niet-katholieke godsdiensten te erkennen. Andersdenkenden moesten zich tot het katholicisme bekeren of emigreren. Jozef II had echter een andere mening. Kort na de dood van Maria Theresia schafte hij de zgn. religieuze commissies af, die naar niet-katholieken en verboden boeken hadden gezocht. Verder begon hij met de systematische afschaffing van volgens hem “onnodige” kloosters, kerken en kapellen, ongeacht hun historische en culturele waarde. Tijdens zijn regering werd in totaal één derde van alle kloosters geconfisqueerd,⁸² waaronder belangrijke benedictijnen-, cisterciënzer- en premonstratenzerskloosters (bijv. Sázava, Zbraslav, Milevsko). Het ging grotendeels om contemplatieve kloosters die niet betrokken waren bij het onderwijs of niet zorgden voor de zieken en daarom werden ze in de ogen van de keizer beschouwd als nodeloos. Zulke kloosters werden doorverkocht en vervolgens veranderd in kazernes, ziekenhuizen of fabrieken. De kloosters, die behouden bleven, werden ondergeschikt aan de staat en verloren hun onafhankelijkheid. Bovendien beperkte keizer Jozef II het aantal kerkelijke feestdagen, bedevaarten en ceremonies. Daarentegen stichtte hij veel nieuwe parochies,

---

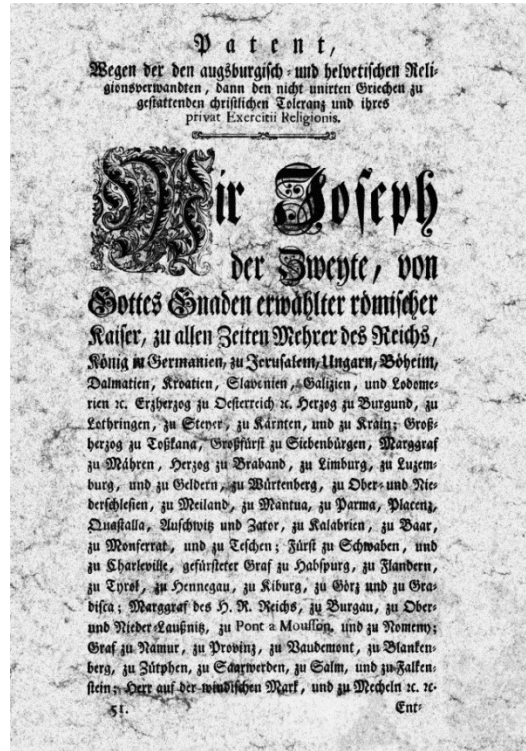
⁸⁰ Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Habsburgse_monarchie#Religieuze_verdeeldheid 05-04-2016

⁸¹ Het is interessant dat de moeder van Maria Theresia, Elisabeth Christine van Brunswijk-Wolfenbüttel, oorspronkelijk protestants was. Ze moest zich bekeren tot het katholicisme vanwege ‘staatsbelang’. KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: ZVON, 1991, p. 152.

⁸² Het document *Rozsah původního církevního majetku* te downloaden op: <https://www.mkcr.cz/rozsah-puvodniho-cirkevniho-majetku-459.html> 27-04-2016

vooral in arme en afgelegen gebieden. Deze nieuwgebouwde parochiekerken waren eenvoudig, sober en hadden de keizerlijke adelaar op de voorgevel.

Eén van de belangrijkste hervormingen was het door keizer Jozef II uitgevaardigde Patent van Tolerantie (1781, *Toleranční patent*). Dit document garandeerde vrijheid voor *alle*⁸³ godsdiensten binnen de Habsburgse monarchie. Met andere woorden kregen lutheranen, calvinisten en orthodoxen bijna dezelfde rechten als katholieken. Ze konden hun godsdienst vrij belijden, eigen kerken bouwen, aan de universiteit studeren of een ambacht uitvoeren. De tolerantie gold ook voor joden. Ze hoefden niet meer in getto's te wonen en speciale aanduidingen te dragen. Daarentegen was er een aantal beperkingen.

De niet-katholieke erediensten konden slechts privaat zijn, de kerken mochten geen zichtbare elementen van religieuze gebouwen hebben (geen toren of klokken) en kinderen van gemengde huwelijken werden volgens de confessie van de vader opgevoed.⁸⁴ Na de uitvaardiging van het Patent van Tolerantie meldden ca. 78.000 mensen (d.w.z. minder dan 2 procent van de bevolking) zich aan bij de niet-katholieke confessies, waarvan 19.000 lutheranen en 59.000 calvinisten.⁸⁵ De positie van de rooms-katholieke kerk als staatsgodsdienst bleef ongewijzigd. De volledige godsdienstvrijheid werd pas door de grondwet van 1867 goedgekeurd (zgn. *Prošincová ústava*). Hiermee werden alle bestaande beperkingen voor niet-katholieken definitief afgeschaft.

De hervormingsactiviteit van Jozef II was opmerkelijk. Volgens historici vaardigde hij tussen 1781 en 1790 meer dan 6.000 patenten uit.⁸⁶ Naast het genoemde Patent van

⁸³ Het Patent van Tolerantie gold echter niet voor de Evangelische Broedergemeente (*Jednota Bratrská*) en de utraquisten. Er werden slechts de godsdiensten toegestaan, die in de omliggende landen gangbaar waren.

⁸⁴ KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: ZVON, 1991, p. 161.

⁸⁵ LNĚNIČKOVÁ, J.: *České země v době osvícenství*. Praha: Albatros, 1995, p. 55. In die tijd leefden ca. vier miljoen mensen in de Tsjechische landen.

⁸⁶ GALANDAUER, J.; HONZÍK, M.: *Osud trůnu habsburského*. Praha: Panorama, 1986, p. 184.

Tolerantie behoorden hiertoe bijvoorbeeld de afschaffing van lijfeigenschap, censuur en doodstraf, maar ook curiositeiten zoals het verbod op het dragen van korsetten of op het vrije verkeer van honden. Ondanks zijn tegenstrijdigheid liet het *jozefinisme*⁸⁷ een onuitwisbare indruk achter op de ontwikkeling van het moderne Habsburgse Rijk.

2.2.4. INTERBELLUM

Na de Eerste Wereldoorlog verkregen de Tsjechische landen eindelijk de onafhankelijkheid. Op 28 oktober 1918 ontstond een nieuwe democratische staat – Tsjechoslowakije. Het ontstaan van Tsjechoslowakije stond in het teken van een aantal veranderingen op het gebied van de verhouding tussen kerk en staat. Hoewel de meerderheid van de bevolking uit katholieken bestond, was het beleid van de nieuwe staat sterk antikatholiek. De reden hiervoor was het katholieke karakter van het voormalige Habsburgse rijk. Met andere woorden, de katholieke kerk werd beschouwd als een belangrijke traditionele steunpilaar van de door de Tsjechen gehate Habsburgse monarchie.⁸⁸ Geen wonder dat kort na de opkomst van de onafhankelijke staat een nieuwe kerk opgericht werd. De toenemende spanning binnen de katholieke kerk leidde in 1920 tot het ontstaan van de Tsjechoslowaakse Kerk, een nationale kerk, die zich los van Rome maakte en naar de leer van Johannes Hus verwees. De oprichting van de Tsjechoslowaakse Kerk vond een ruime weerklank bij de bevolking, want de gelovigen van de nieuw gevormde staat identificeerden zich gemakkelijk met deze nationale kerk. De volkstelling van 1921 liet zien dat meer dan 5 procent van de bevolking zich bij de Tsjechoslowaakse Kerk meldde. In 1930 was dat 7,3 procent van de bevolking, na de Tweede Wereldoorlog zelfs 10,7 procent, d.w.z. bijna 1 miljoen mensen.⁸⁹ De godsdienstvrijheid werd in Tsjechoslowakije volledig gerespecteerd. In totaal werden er twaalf kerken erkend, waaronder de twee protestantse kerken (de Augsburgse en de Helvetische confessie), die in 1918 met de Evangelische Kerk van de Boheemse Broeders

---

⁸⁷ Het **jozefinisme** (genoemd naar keizer Jozef II) was het streven de kerk ondergeschikt te maken (of te houden) aan de staat. Het is een historische aanduiding voor de Oostenrijkse vorm van verlicht absolutisme. *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

⁸⁸ FIALA, P.: *Český politický katolicismus, 1848-2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, p. 177.

⁸⁹ VÁCLAVÍK, D.: *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, p. 80.

werden samengevoegd. Wat het aantal gelovigen betreft, bleef deze kerk tijdens het interbellum echter vrij klein (ca. 4 procent van de bevolking).⁹⁰

De veranderingen werden ook gezien in de politieke sfeer. In 1919 ontstond de Tsjechoslowaakse Volkspartij door de fusie van enkele katholieke partijen. Deze katholieke-democratische partij probeerde antikatholieke tendenties van socialisten en liberalen te onderdrukken. Bovendien gaf de Volkspartij duidelijk te kennen dat ze zich van het legitimisme van de voormalige Habsburgse monarchie distantieerde, toen ze de mobilisatie van het Tsjechoslowaakse leger tegen Karel I van Oostenrijk (1887 – 1922) steunde. Hoewel de Volkspartij relatief klein was, was ze in vele opzichten succesvol. Dankzij de bekwame politieke leiding van Jan Šrámek werd de partij volledig geïntegreerd in het politieke systeem van Tsjechoslowakije. Tijdens het interbellum participeerde de Volkspartij in alle Tsjechoslowaakse regeringen en verhinderde ze de geplande scheiding van kerk en staat. Wat de scheiding tussen kerk en staat betreft, is het interessant op te merken dat de toenmalige president Tomáš Garrigue Masaryk een voorstander hiervan was. Volgens hem had de verbinding tussen kerk en staat een slechte invloed op beide partijen en daarom was het nodig om deze twee instellingen van elkaar te scheiden.⁹¹ Zoals gezegd werd de scheiding van kerk en staat echter niet gerealiseerd, onder meer omdat de Tsjechoslowaakse republiek daarop niet voldoende voorbereid was.

Een ernstig conflict tussen kerk en staat ontstond na de publicatie van de wet op de feestdagen in 1925. Er werden nieuwe religieuze feestdagen ingevoerd, namelijk Dag van de heilige Cyrillus en Methodius (5 juli), Sterfdag van Johannes Hus (6 juli) en Dag van de heilige Wenceslaus (28 september), maar tevens werden drie Mariale feestdagen (2 februari, 25 maart, 8 september) en de feestdag van Johannes Nepomuk (16 mei) afgeschaft.⁹² Bovendien werd de verjaardag van de dood van Johannes Hus (†1415) in dat jaar gevierd met officiële deelname van president T. G. Masaryk en minister-president Antonín Švehla, wat in de ogen van de Heilige Stoel als een belediging werd gezien. Het Vaticaan gaf Praag duidelijk te verstaan dat Johannes Hus door de Heilige Stoel nog steeds als ketter werd beschouwd. Uit protest werd de pauselijke nuntius Francesco

---

⁹⁰ PAZDERA, M.: *Náboženská víra v ČR ve světle výsledků sčítání lidu 2011: regionálně geografická analýza*. Brno: Masarykova Univerzita, 2014, p. 19.

⁹¹ ŽÁK, P.: *T. G. Masaryk, římskokatolická církev a katolicismus s důrazem na období 1918 – 1935*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011, p. 41.

⁹² KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: ZVON, 1991, p. 243.

Marmaggi teruggeroepen uit Praag.⁹³ Het conflict tussen Tsjechoslowakije en de Vaticaanse vertegenwoordigers staat bekend als *Marmaggi 's affaire*. De Tsjechoslowaaks-Vaticaanse diplomatieke betrekkingen werden pas in 1928 hernieuwd.

De religieuze situatie in het interbellum bepaalde de toekomstige richting van de relatie tussen kerk en staat. Na het verval van de Habsburgse monarchie nam het vertrouwen in religieuze instellingen af. De volkstelling uit 1921 toonde duidelijk de vijandige houding tegen de rooms-katholieke kerk aan. Vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog tot de volkstelling heeft deze kerk meer dan één miljoen leden verloren.⁹⁴ De situatie stabiliseerde zich in de tweede helft van de jaren twintig. Een soortgelijke enorme uitstroom van katholieken binnen enkele jaren was alleen zichtbaar in de jaren negentig van de twintigste eeuw (zie hoofdstuk 3.2.). Ondanks de bovenstaande feiten bleef het katholicisme in het interbellum toch bestaan als dominante religie (82 procent in 1921 en 78,5 procent in 1930).⁹⁵

2.2.5. COMMUNISTISCHE PERIODE

Na de Tweede Wereldoorlog werd de situatie in Europa volledig veranderd. Het succes van de Sovjet-Unie in de strijd tegen Nazi-Duitsland leidde in Midden- en Oost-Europa ertoe, dat in deze door de Sovjetlegers bevrijde gebieden communistische regeringen aan de macht kwamen. Dat gold ook voor Tsjechoslowakije waar de communistische omwenteling in februari 1948 plaatsvond (zgn. *Praagse Coup*).⁹⁶ Kort na deze machtsovername werd het *IJzeren Gordijn*⁹⁷ tussen het kapitalistische West-Europa en

---

⁹³ ČORNEJ, P.: *Kdy, kde, proč a jak se to stalo v českých dějinách*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001, p. 364 – 365.

⁹⁴ VÁCLAVÍK, D.: *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, p. 92.

⁹⁵ PAZDERA, M.: *Náboženská víra v ČR ve světle výsledků sčítání lidu 2011: regionálně geografická analýza*. Brno: Masarykova Univerzita, 2014, p. 19 – 20.

⁹⁶ Aan het begin van 1948 groeide het conflict tussen de democratische partijen en de communisten, omdat acht niet-communistische hoofdcommissarissen van politie door communistische commissarissen werden vervangen. Uit protest besloten twaalf democratische ministers hun ontslag in te dienen. Ze verwachtten dat president Edvard Beneš hun ontslag zou weigeren en vervroegde verkiezingen zou uitschrijven. De communisten waren echter voorbereid en stelden hun eigen oplossing voor de crisis voor – het ontslag aanvaarden en de afgetreden bewindsmannen vervangen door communistische ministers. President Edvard Beneš werd gedwongen om deze oplossing te accepteren want de communisten dreigden met burgeroorlog en Sovjetinterventie. Hierdoor kreeg de communistische partij in Tsjechoslowakije alle macht in handen.

⁹⁷ Het **IJzeren Gordijn** was een grens door Europa, die gevormd werd door prikkeldraadhekken, wachtposten en torens. Voor de inwoners van het 'Oostblok' was het bijna onmogelijk om naar het Westen te vluchten. Te vinden op: http://www.koude-oorlog.nl/contents/nl/d15_IJzeren_Gordijn.html 03-05-2016

het communistische Oost-Europa opgebouwd. Deze verdeling van Europa hield tot 1989 stand. Zo begon in Tsjechoslowakije meer dan veertig jaar communistisch totalitarisme.

De communistische dictatuur was een sombere periode in de geschiedenis van Tsjechoslowakije. Dit regime kenmerkte zich door beperking van de vrijheid van meningsuiting, invoering van censuur, collectivisatie van landbouw, nationalisatie van privé-eigendom, verbod van niet-communistische politieke partijen en ook door vergaande zuiveringen. In de jaren vijftig vond in Tsjechoslowakije een golf van politieke showprocessen plaats.⁹⁸ De bedoeling hiervan was om de samenleving te intimideren en mogelijke toekomstige tegenstanders te liquideren. Eén van de grootste politieke processen was het proces tegen Dr. Milada Horáková (1901 – 1950). Deze belangrijke vertegenwoordigster van de Tsjechoslowaakse democratische politiek werd wegens vermeend hoogverraad in een showproces ter dood veroordeeld. Ondanks vele protesten tegen de uitspraak (waaronder ook die van Albert Einstein en Winston Churchill) werd haar geen gratie verleend. Berucht was ook het showproces tegen secretaris-generaal van de Communistische Partij Rudolf Slánský (1901 – 1952). Hij werd gedwongen misdaden te bekennen, die hij nooit gepleegd had (bijv. samenzwering tegen de republiek, spionage). Op deze manier werden veel belangrijke legerofficieren, universiteitsprofessoren, politici en leden van verenigingen of andere organisaties ter dood veroordeeld. Tussen 1948 en 1953 werden in Tsjechoslowakije ongeveer 250 veroordeelden geëxecuteerd, waarvan bijna 90 procent om politieke redenen.⁹⁹

Ook de katholieke kerk ontkwam niet aan de communistische terreur. Het totalitaire regime werd gekenmerkt door de vijandigheid jegens het christendom, in het bijzonder jegens de rooms-katholieke kerk, vooral omdat in die tijd het merendeel van de bevolking katholiek was.¹⁰⁰ De communisten wilden de invloed van de kerk beperken, haar hiërarchie isoleren en een nationale kerk stichten. Ze beschouwden de katholieke kerk als

---

⁹⁸ Het **showproces** is een rechtsproces dat voor de vorm wordt gehouden, maar waarvan de uitslag reeds tevoren vaststaat. *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Uitgevers, 2005.

⁹⁹ LIŠKA, O. a kol.: *Vykonané tresty smrti Československo 1918 – 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2000. Sešity, č. 2. Te vinden op: <http://web.archive.org/web/20110410190400/http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/sesity/sesit2/sesit2.doc>

¹⁰⁰ In Tsjechoslowakije waren destijds ca. 9 miljoen katholieken, 900.000 leden van de Tsjechoslowaakse kerk, 400.000 lutheranen, 400.000 evangelisten, 250.000 orthodoxen en 100.000 calvinisten. KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953*. Brno, 1993, p. 5.

een ernstige belemmering, want de kerk kritiseerde openlijk de communistische ideologie en protesteerde sterk tegen de machtsovername van 1948. Veel kerkleden werden daarom gevangengenomen en geïnterneerd, onder wie de Praagse aartsbisschop Josef Beran en de voorzitter van de oorlogsregering in ballingschap Jan Šrámek. Ook het merendeel van de kloosterlingen werd gearresteerd of gedeporteerd naar interneringskampen. Volgens de gegevens van *Česká biskupská konference* werden in totaal 247 mannelijke en 670 vrouwelijke kloosters met 2.528 monniken en 11.896 nonnen getroffen.¹⁰¹ De kloostergebouwen werden geconfisqueerd en gebruikt voor verschillende doeleinden. Veel van hen raakten tijdens het communistische regime in verval. Bovendien werden de Theologische Faculteit van de Palacký-Universiteit in Olomouc, alle katholieke diocesane seminaries (České Budějovice, Hradec Králové, Brno) en vier monastieke scholen afgeschaft. De enige school voor de opleiding van rooms-katholieke geestelijken was de onder staatscontrole staande Theologische Faculteit in Litoměřice. Verder werd het godsdienstonderwijs op scholen beperkt (tot dan toe was het een verplicht vak) en de kerk mocht geen registers van de burgerlijke stand bijhouden en geen religieuze ceremonies buiten de kerk verrichten.¹⁰² De communisten probeerden met alle middelen de katholieke kerk onder controle te houden.

Eén van de wreedste daden was de brute moord van Josef Toufar (1902 – 1950), een katholieke priester uit Číhošť. In januari 1950 werd hij beschuldigd van het insceneren van de zgn. *Číhošťský zázrak*. Deze gebeurtenis vond plaats op 11 december 1949 in Číhošť, toen het altaarkruis zich tijdens een mis in de plaatselijke kerk herhaaldelijk bewoog. Dit mysterieuze fenomeen werd gezien door 20 getuigen. De communisten zagen een kans om de katholieke kerk door de beschuldiging van bedrog in diskrediet te brengen. Op basis hiervan werd priester Josef Toufar door de Staatsveiligheid (StB) gearresteerd en uiteindelijk doodgemarteld. Vervolgens werd de propagandistische documentaire *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* over de gebeurtenis in Číhošť gemaakt, die het insceneren van een onverklaarbaar verschijnsel liet zien. Het doel van

---

¹⁰¹ Data overgenomen van: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1345664-akce-k-zlikvidovala-pres-200-klasteru> 26-05-2016

¹⁰² HANUŠ, J.; STRÍBRNÝ, J.: *Stát a církev v roce 1950*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, p. 29.

deze film was om de katholieke kerk zwart te maken en gelovigen te intimideren. *Čihošťský zázrak* is tot nu toe niet verklaard.¹⁰³

De intensiteit van de vervolging van de katholieke kerk was tijdens de communistische periode in Tsjechoslowakije verschillend. De zwaarste periode was aan het einde van de jaren veertig en het begin van de jaren vijftig, terwijl tussen 1968 en 1969¹⁰⁴ de vervolging minimaal was. De situatie in de katholieke kerk normaliseerde zich pas na 1989, toen de volledige godsdienstvrijheid in de postcommunistische landen ingevoerd werd. Volgens Balík en Hanuš was het repressieve beleid van het communistische regime tegen de kerk en de gelovigen in Tsjechoslowakije de sterkste van alle landen in het Oostblok.¹⁰⁵ De afname van gelovigen is het bewijs hiervan – in 1950 was bijna 94 procent van de bevolking gelovig, in 1991 was het slechts 44 procent.¹⁰⁶ De antireligieuze propaganda van de afgelopen veertig jaar manifesteerde zich in volle kracht.

---

¹⁰³ Voor meer informatie over deze gebeurtenis zie link <http://joseftoufar.cz/#uvod> 07-06-2016

¹⁰⁴ Deze periode staat bekend als de Praagse lente, waarin een aanmerkelijke versoepeling van het Tsjechoslowaakse communistische bewind onder leiding van Alexander Dubček werd bewerkstelligd.

¹⁰⁵ BALÍK, S.; HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007, p. 8.

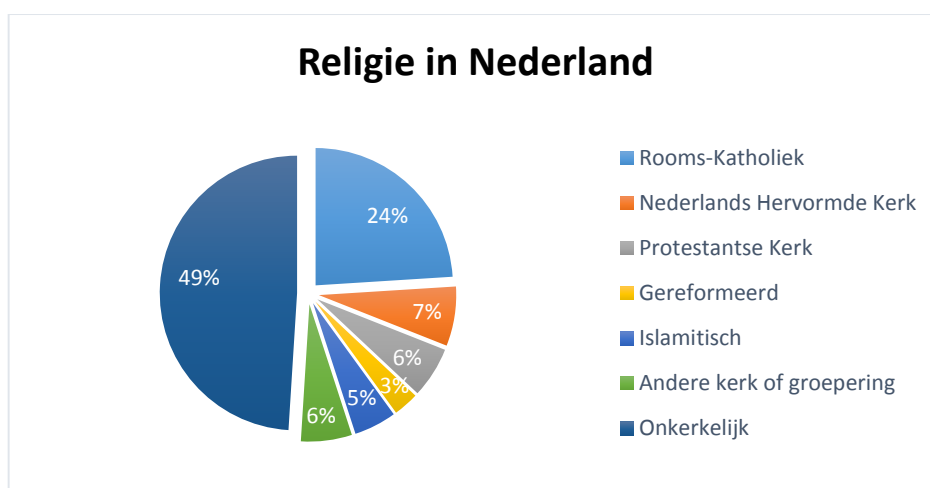
¹⁰⁶ PAZDERA, M.: *Náboženská víra v ČR ve světle výsledků sčítání lidu 2011: regionálně geografická analýza*. Brno: Masarykova Univerzita, 2014, p. 21 – 22.

3. HUIDIGE VERHOUDING TUSSEN RELIGIE EN POLITIEK

Het derde hoofdstuk gaat over de huidige verhouding tussen religie en politiek in Nederland en Tsjechië. Ten eerste wordt de religieuze kaart van Nederland en Tsjechië geanalyseerd. Ik probeer uit te leggen waarom beide landen te maken krijgen met afnemende religiositeit. Verder houdt dit hoofdstuk zich bezig met de Nederlandse en Tsjechische christelijke partijen. Concreet worden hier het Christen-Democratisch Appèl, de ChristenUnie, de Staatkundig Gereformeerde Partij en de Christendemocratische Unie-Tsjechoslowaakse Volkspartij behandeld. Bijzondere aandacht wordt daarbij geschonken aan de beginselen en standpunten van deze partijen. Tenslotte wordt hier de problematiek van kerkrestituties besproken.

3.1. RELIGIEUZE SITUATIE IN NEDERLAND

Nederland is bekend als één van de meest liberale landen ter wereld. Euthanasie, verkoop van softdrugs, geregistreerd partnerschap van homoseksuelen – dat alles is in het land van tulpen, klompen en windmolens legaal. Deze tolerantie heerst ook op het gebied van religie. In het onderstaande diagram is zichtbaar hoe de religieuze kaart van Nederland er momenteel uitziet.

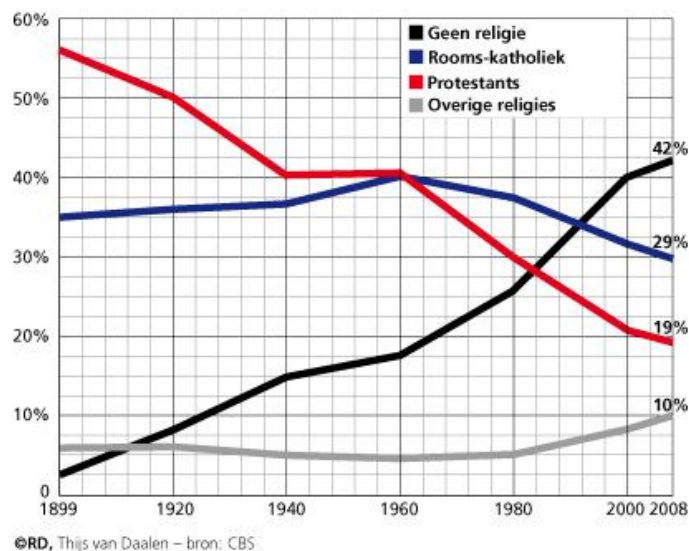
Figuur 1: Religie in Nederland (2014).¹⁰⁷

¹⁰⁷ SCHMEETS, H. - VAN MENSVOORT, C.: *Religieuze betrokkenheid van bevolkingsgroepen, 2010-2014*, Den Haag: CBS, 2015, p. 4. **De getallen zijn afgerond.**

Uit diagram blijkt dat 51 procent van de bevolking tot een kerkelijke groepering behoort. Bijna één kwart van de Nederlanders is katholiek. Katholieken vormen de grootste categorie van gelovigen in Nederland. Verder is 16 procent protestants: 7 procent is hervormd, 3 procent gereformeerd en 6 procent behoort tot de Protestantse Kerk van Nederland. De religieuze betrokkenheid is per provincie verschillend. Ze is relatief hoog in Limburg, Noord-Brabant, Overijssel, Zeeland en Gelderland. Daarentegen zijn Groningen, Friesland, Drenthe en Noord-Holland de meest ontkerkelijkte gebieden van Nederland (zie bijlage 1).

Terwijl het aandeel gelovigen elk jaar daalt, blijft het aantal onkerkelijken groeien (zie figuur 2). Met 49 procent onkerkelijken behoort Nederland momenteel tot de meest gesecculariseerde landen van Europa. Honderd jaar geleden was de religieuze situatie in Nederland enigszins anders. De overgrote meerderheid van de bevolking behoorde tot een katholieke of een protestantse gezindte, een klein deel van de Nederlanders viel onder een andere kerk en slechts twee procent hoorde niet bij een kerk.

Ontkerkelijking in Nederland

Figuur 2: Ontkerkelijking in Nederland.¹⁰⁸

Volgens de onderzoekers is de belangrijkste reden voor de afnemende religiositeit het functieverlies van de kerk. Dit verlies heeft te maken met de overgang van een traditionele naar een moderne samenleving, waarin nieuwe instellingen de rol van kerk en godsdienst geleidelijk overnamen (bijv. armenzorg, onderwijs). Als andere verklaring voor de

¹⁰⁸ Overgenomen van: <http://www.rd.nl/ontkerkelijking-in-nederland-sterkst-1.570557> 25-08-2016

afname van het aantal gelovigen wordt de toegenomen individualisering genoemd. Volgens godsdienstpsychologe Joke van Saane van de Vrije Universiteit Amsterdam kunnen mensen nu makkelijker bepalen wie ze zijn dan vroeger. De moderne mensen stellen zichzelf als norm en laten zich leiden door hun gevoel.¹⁰⁹ Ze hebben geen traditionele verbanden meer nodig. Naar verwachting zal in 2020 72 procent van de bevolking onkerkelijk zijn, 10 procent zou rooms-katholiek en 8 procent moslim zijn. 4 procent zou zich tot de PKN rekenen en 7 procent zou tot één van de overige kerkgenootschappen behoren.¹¹⁰

3.1.1. CHRISTELIJKE POLITIEKE PARTIJEN

In de Nederlandse politiek is religie een bekend organisatorisch principe, denk bijvoorbeeld aan de verzuiling (zie hoofdstuk 2.1.3.). Als we spreken over politieke partijen met een religieuze identiteit, gebruiken we vaak de term *confessioneel*. De confessionele partijen baseren zich op een bepaalde godsdienstige geloofsleer. In Nederland zijn er heden ten dage drie confessionele partijen vertegenwoordigd in het parlement, namelijk het Christen-Democratisch Appèl (CDA), de ChristenUnie (CU) en de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP). Hieronder zal ik deze christelijke partijen behandelen.

3.1.1.1. CHRISTEN-DEMOCRATISCH APPÈL

Het Christen-Democratisch Appèl (CDA) is een christendemocratische politieke partij, die in 1980 ontstond door de fusie van drie confessionele partijen: de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), de Christelijk Historische Unie (CHU) en de Katholieke Volkspartij (KVP). De partij bevindt zich in het centrum van het politieke spectrum. De huidige partijleider is sinds mei 2012 Sybrand Buma (*1965).

Het CDA baseert zich op de christelijke traditie, maar in tegenstelling tot de ChristenUnie en de Staatkundig Gereformeerde Partij is deze partij gematigder. De basis van de CDA-visie wordt gevormd door vier uitgangspunten: gespreide verantwoordelijkheid, publieke

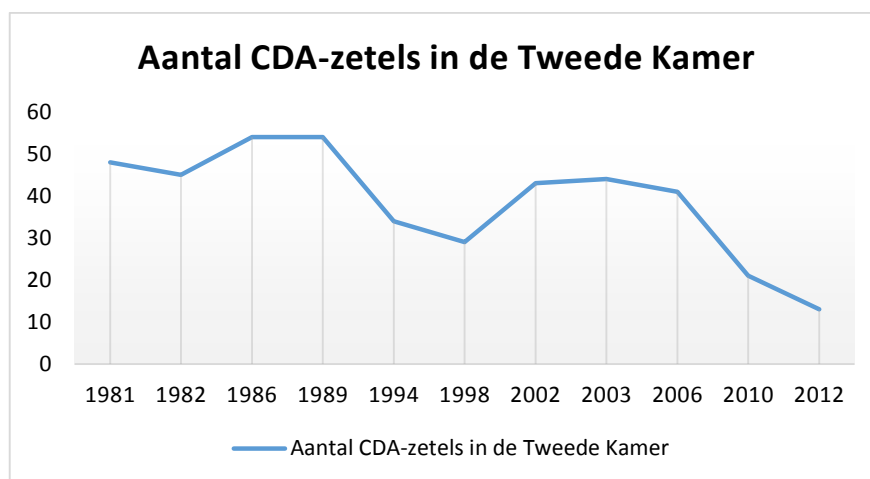
---

¹⁰⁹ Zie: <http://www.trouw.nl/tr/nl/5091/Religie/article/detail/3830831/2015/01/16/Ongelovigen-halen-de-gelovigen-in.dhtml> 06-09-2016

¹¹⁰ BECKER J., de HART, J.: *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag: SCP, 2006, p. 54.

gerechtigheid, rentmeesterschap en solidariteit. Het CDA is een voorstander van een terugtrekkende overheid. Volgens het CDA moeten mensen meer ruimte krijgen om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Het vertrouwen speelt daarbij een belangrijke rol. Bovendien is volgens het CDA de rechtstaat een onmisbare voorwaarde voor de bescherming van menselijke waardigheid. De overheid moet rechtvaardig zijn en onrecht bestrijden. Het CDA voelt zich ook geroepen tot zorg voor natuur en cultuur. Ze pleit voor het respecteren en beschermen van het natuurlijke leefmilieu. Daarnaast vinden de christendemocraten de onderlinge verbondenheid tussen mensen belangrijk. Ze stellen dat we niet alleen voor onszelf leven maar ook voor anderen.¹¹¹

Sinds de fusie in 1980 is het CDA vaak de grootste partij in het parlement geweest. In de laatste jaren hebben de christendemocraten echter veel zetels verloren (zie figuur 3). Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 heeft de partij een verlies geleden van acht zetels en ging terug van 21 naar 13 zetels.¹¹² Het is het laagste zetelaantal dat het CDA ooit behaalde.

Figuur 3: Aantal CDA-zetel in de Tweede Kamer.¹¹³

Waarom verloren de christendemocraten zoveel zetels in de Tweede Kamer? De universitaire docenten Manfred te Grotenhuis en Tom van der Meer proberen om deze vraag in een artikel in de NRC van 26 oktober 2012 te beantwoorden.¹¹⁴ Ze wijzen op het

¹¹¹ Zie: <https://www.cda.nl/standpunten/uitgangspunten/> 08-11-2016

¹¹² Zie: https://www.parlement.com/id/vh8lnhrouwxm/christen_democratisch_appel_cda 07-11-2016

¹¹³ Data overgenomen van: https://nl.wikipedia.org/wiki/Christen-Democratisch_App%C3%A8#Zetels_in_de_Tweede_Kamer 10-11-2016

¹¹⁴ Het artikel *Waarom het CDA zijn Tweede Kamerzetels verloor* te vinden op: <https://www.nrc.nl/nieuws/2012/10/26/waarom-het-cda-zn-zetels-verloor-12569441-a559774> 07-11-2016

feit dat de voormalige CDA-kiezers bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen massaal overstapten naar de VVD, de PVV en D66. Volgens de auteurs ligt de verklaring voor het overstappen van kiezers veeleer bij het CDA zelf. Als we nagaan dat de partij haar christelijke thema's onlangs ingeruild heeft voor economisch-conservatieve onderwerpen, is het verlies van kiezers tijdens de laatste verkiezingen niet zo verrassend. Het CDA is namelijk inwisselbaar geworden voor andere rechtse partijen. De christendemocraten verlieten hun eigen succesvolle hoofdthema van christelijke normen en waarden, wat een ongelukkige beslissing bleek te zijn. De resultaten van de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 zijn een bewijs hiervan. De peilingen van oktober 2016 lieten echter zien, dat het CDA opnieuw op de voorgrond staat. De partij zou momenteel 20 zetels in de Tweede Kamer verkrijgen.¹¹⁵

Een andere christelijke politieke partij, die in het Nederlandse parlement vertegenwoordigd is, is de ChristenUnie.

3.1.1.2. CHRISTENUNIE

De ChristenUnie (CU) is een christelijk-sociale politieke partij van orthodox-protestantse signatuur. De huidige partijleider is sinds november 2015 Gert-Jan Segers (*1969).

The logo for ChristenUnie, featuring the word "ChristenUnie" in a bold, blue, sans-serif font. The "U" in "Unie" is significantly larger and more prominent than the other letters.

De partij ontstond in 2000 als samenwerkingsverband tussen twee kleine orthodox-calvinistische partijen, het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF). In tegenstelling tot haar voorgangers wordt de ChristenUnie weliswaar als links bestempeld, maar de voormalige partijleider André Rouvoet kenmerkt de partij liever als *christelijk-sociaal*.¹¹⁶ Het is niet zo eenvoudig om de positie van de ChristenUnie in het politieke spectrum te bepalen. De partij neemt linkse standpunten in bijvoorbeeld op het gebied van economische, milieu-, sociaal- en asielbeleid. Op het gebied van buitenlands beleid en ethische kwesties is de ChristenUnie daarentegen meer conservatief.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Zie: <http://www.ipsos-nederland.nl/ipsos-politieke-barometer/barometer-van-deze-week> 08-11-2016

¹¹⁶ Zie: http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/1241652/2008/05/22/12-11-05-ChristenUnie-is-geen-linkse-maar-christelijk-sociale-partij_dhtml 17-10-2016

¹¹⁷ Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/ChristenUnie#Politieke_plaatsbepaling_en_standpunten 18-10-2016

De politieke overtuiging van de ChristenUnie heeft haar wortels in de Bijbel. De partij legt de nadruk op het belang van christelijke waarden in de samenleving. Ze erkent de scheiding tussen kerk en staat, maar benadrukt tevens dat de autoriteit van de staat terug te voeren is op God.¹¹⁸ Volgens de ChristenUnie moet de overheid de geestelijke vrijheid garanderen en de zelfstandigheid van de kerk in wetgeving en beleid respecteren.

De ChristenUnie haalt min of meer dezelfde resultaten in de Tweede Kamerverkiezingen. Bij de laatste verkiezingen van 2012 bijvoorbeeld behaalde de partij vijf zetels. Dat is hetzelfde aantal dat ze in de verkiezingen van 2010 won. Het grootste succes boekte de ChristenUnie in 2006, toen ze zes zetels verwierf. Deze winst werd beloond met deelname aan het kabinet-Balkenende IV.¹¹⁹ Het was voor het eerst dat de ChristenUnie aan de regeringscoalitie deelnam. Een soortgelijke ontwikkeling in het aantal zetels is te zien bij de Eerste Kamerverkiezingen. Het meest succesvol was de ChristenUnie in 2007, toen ze vier zetels behaalde. Momenteel heeft de partij drie zetels in de Eerste Kamer.

De laatste christelijke politieke partij waarover ik zal spreken, is de Staatskundig Gereformeerde Partij.

3.1.1.3. STAATKUNDIG GEREFORMEERDE PARTIJ

De Staatskundig Gereformeerde Partij (SGP) is een orthodox-protestantse politieke partij, die in 1918 opgericht werd en sinds 1922 voortdurend aanwezig in de Tweede Kamer is. Het is de oudste Nederlandse politieke partij die in het parlement vertegenwoordigd is. De huidige leider van de SGP is Kees van der Staaij (*1968).

Voor de SGP is het kenmerkend dat ze geen grote schommelingen kent. Ze heeft tientallen jaren in beide Kamers een stabiel zetelaantal, dat tussen de twee en drie zetels schommelt. Bijvoorbeeld, in de laatste Tweede Kamerverkiezingen van 2012 haalde de partij drie zetels en sinds 2015 heeft ze twee zetels in de Eerste Kamer. De SGP heeft echter nog nooit deelgenomen aan de regering, ze was altijd in de oppositie.

---

¹¹⁸ Zie: http://www.ethiekenmaatschappij.ugent.be/wp-content/uploads/2012/07/EM_104-2007-Schuster.pdf p. 61. 17-10-2016

¹¹⁹ Het kabinet-Balkenende IV werd gevormd uit de coalitie CDA, PvdA en ChristenUnie. De voormalige leider van de CU André Rouvoet was daarin vicepremier.

Het sterke christelijke karakter van de SGP is evident. Oude normen en waarden worden in de partij gehanteerd. De SGP streeft naar politiek volgens Bijbelse principes en komt op voor de christelijke traditie in Nederland. Ze eist een actieve rol van de staat in het bevorderen van religieuze principes in de samenleving. Naar haar mening moet propaganda van ongelovigheid uit het publieke leven gebannen worden. Eveneens dienen antichristelijke ideologieën strafbaar te zijn.¹²⁰ Net als andere confessionele partijen is ook de SGP tegen de legalisatie van abortus, euthanasie, prostitutie en drugs. Bovendien stemt de partij niet in met het homohuwelijk want het is in strijd met de Bijbel.

De SGP is in sommige opzichten nog strenger dan de andere confessionele partijen. Bijvoorbeeld, tot 2013 mochten geen vrouwen op de kandidatenlijst van de SGP staan. Ze werden uitgesloten van posities in vertegenwoordigende organen (gemeenteraad, parlement) en mochten alleen een beperkt lidmaatschap verwerven. De partij werd daarom herhaaldelijk beschuldigd van vrouwendiscriminatie. Nadat de Hoge Raad en het Europees Hof voor de rechten van de mens hadden bepaald dat kandidaten niet op basis van het geslacht uitgesloten mogen worden, veranderde de SGP het vrouwenstandpunt.¹²¹ Vervolgens is Lilian Janse (*1973) in 2014 het eerste vrouwelijke gemeenteraadslid voor de SGP geworden.

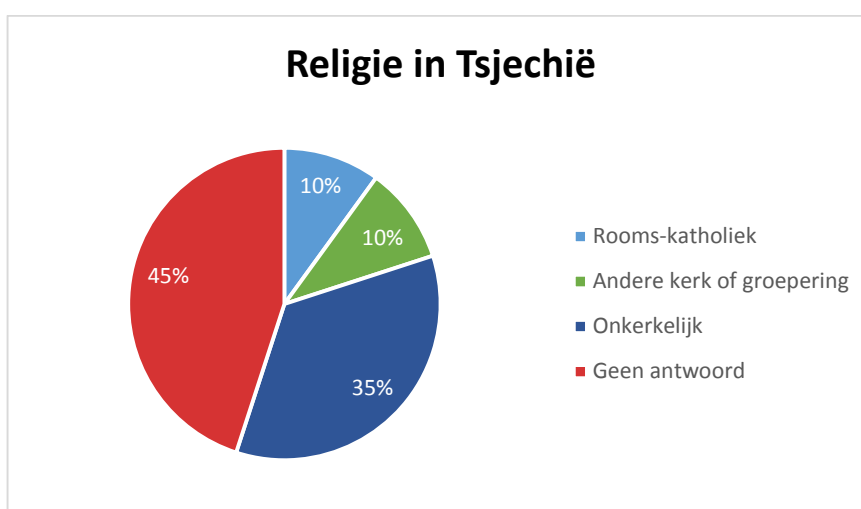
---

¹²⁰ Zie: http://www.ethiekenmaatschappij.ugent.be/wp-content/uploads/2012/07/EM_104-2007-Schuster.pdf p. 62. 26-10-2016

¹²¹ Zie: <http://nos.nl/artikel/485307-sgp-wijzigt-vrouwenstandpunt.html> 03-11-2016

3.2.RELIGIEUZE SITUATIE IN TSJECHIË

Vandaag de dag is Tsjechië één van de meest gesecculariseerde landen in Europa. De mogelijke oorzaak hiervan kan worden gezocht in de geschiedenis, concreet in de communistische periode. Zoals eerder gezegd, werd religie tijdens het communistische bewind min of meer systematisch onderdrukt. Veel priesters werden geïnterneerd of gevangengenomen, kerkelijke goederen werden onteigend en de activiteit van religieuze organisaties werd strikt onder controle van het regime gehouden. Deze praktijken hebben bijgedragen aan de terugtrekking van religie uit het publieke domein en aan het verlies van de invloed van religieuze instellingen. In het onderstaande diagram is zichtbaar hoe de religieuze kaart van Tsjechië er momenteel uitziet.

Figuur 4: Religie in Tsjechië (2011).¹²²

Het diagram toont aan dat slechts 20 procent van de bevolking tot een kerkelijke groepering behoort. Net als in Nederland vormen ook in Tsjechië de katholieken (10,4 procent) de grootste categorie gelovigen. De andere belangrijke kerken zijn de Evangelische Kerk van de Boheemse Broeders (0,5 procent), Tsjechoslowaakse Hussitische Kerk (0,4 procent) en de Orthodoxe Kerk in de Tsjechische landen en Slowakije (0,2 procent). De religieuze betrokkenheid is per regio verschillend. Het hoogste aantal gelovigen bevindt zich traditioneel in Moravië, namelijk in de regio's Zlín en Zuid-Moravië. Daarentegen behoren de regio's Ústí nad Labem en Liberec tot de meest ontkerkelijkte gebieden van Tsjechië (zie bijlage 2).

¹²² Data overgenomen van: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0> 06-09-2016. **De getallen zijn afgerond.**

De val van het communistische regime in 1989 werd gekenmerkt door een aantal maatschappelijke, economische en politieke veranderingen, maar ook interessante kerkelijke gebeurtenissen. Op 12 november werd Agnes van Bohemen (1211 – 1282) in Rome heilig verklaard door paus Johannes Paulus II. “*Agnes zal de Tsjechen helpen in de strijd tegen de onderdrukking,*” zei de paus bij die gelegenheid.¹²³ Kort daarna is ze één van de symbolen van de Fluwelen Revolutie geworden, die op 17 november 1989 aanving. Het belang en het prestige van de katholieke kerk namen nog toe, toen paus Johannes Paulus II in 1990 Tsjechoslowakije bezocht. Het bezoek van de paus werd in die tijd beschouwd als de belangrijkste binnenlandse politieke gebeurtenis. We kunnen tot op zekere hoogte zeggen dat de katholieke kerk aan het begin van de jaren negentig op het hoogtepunt van de populariteit was. Na veertig jaar van onderdrukking leek het erop dat het antikatholicisme uit de Tsjechische landen was verdwenen. De meeste mensen verwachtten dat de kerk een belangrijke rol in het proces van *decommunization* van de samenleving zou spelen. Zoals later bleek was de katholieke kerk echter niet voldoende voorbereid op de integratie in de vrije pluralistische samenleving, want ze werd tientallen jaren uitgesloten van verschillende sferen van het openbare leven.¹²⁴

De positie van religie in de Tsjechische samenleving is vandaag de dag verrassend zwak. Het staat buiten kijf dat het communistische regime de positie van religie grotendeels beïnvloedde, maar in vergelijking met andere postcommunistische landen is de positie van religie in Tsjechië totaal anders. Als voorbeeld kunnen we het katholicisme in Slowakije noemen. Het is opvallend dat, hoewel Tsjechië en Slowakije oorspronkelijk één staat vormden, het aantal katholieken in beide landen verschillend is. Terwijl Slowakije met 62 procent katholieken (2011)¹²⁵ de status van religieus-georiënteerd land opnieuw bevestigde, neemt het aantal katholieken in Tsjechië snel af: 39 procent in 1991, 26,8 procent in 2001 en 10,4 procent in 2011.¹²⁶ De oorzaak hiervan is te vinden in de geschiedenis van beide landen. Historisch gezien werd het katholicisme in de ogen van

---

¹²³ Zie: <https://www.stream.cz/slavedny/627474-den-kdy-byla-svatorecena-anezka-ceska-12-listopad-14-09-2016> (mijn vertaling)

¹²⁴ Zie: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/39/> 14-09-2016

¹²⁵ Zie link:

http://www.christnet.cz/clanky/4797/slovensko_zna_finalni_vysledky_scitani_lidu_z_roku_2011_ubylo_temer_370_000_katoliku.url 09-09-2016

¹²⁶ Voor meer informatie zie link:

<https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0> 09-09-2016

de Tsjechen beschouwd als *opgedrongen* religie. Een belangrijke rol speelde hierbij de periode na de Slag op de Witte Berg (1620), toen de katholieke hervorming plaatsvond. Deze contrareformatie betekende het einde van de godsdienstvrijheid in de Tsjechische landen. Een groot aantal protestanten vluchtte daarop het land uit. De anderen werden gedwongen het katholieke geloof aan te nemen. Opgemerkt dient te worden dat er destijds meer protestanten waren dan katholieken. In Slowakije was de situatie vanuit een religieus perspectief vrijer, want de nabijheid van Hongarije garandeerde de tolerantie ten opzichte van niet-katholieke godsdiensten.¹²⁷ Het katholicisme werd daarom in Slowakije nooit gezien als opgedrongen religie. Ook het ontstaan van Tsjechoslowakije in 1918 stond in het teken van een aantal veranderingen en conflicten op het gebied van godsdienst (zie hoofdstuk 2.2.4.). Na het verval van de Habsburgse monarchie nam het vertrouwen in religieuze instellingen af. De identiteit van de nieuw gevormde staat was sterk antiklerikaal en antikatholiek, maar niet iedereen was het eens met deze trend. Terwijl de Tsjechen naar de erfenis van Johannes Hus begonnen terug te keren, bleven de Slowaken trouw aan de katholieke kerk. Een ander belangrijk verschijnsel in het vormgeven van de religieuze identiteit was de modernisering. De Hongaarse socioloog Miklos Tomka verdeelt dit proces in de postcommunistische landen als volgt: premoderne fase (tot 1945), modernisering (1945 – 1989) en postmoderne fase (na 1989). Deze periodisering betreft slechts bepaalde delen van Midden- en Oost Europa, namelijk Polen, Hongarije, het merendeel van de Balkanlanden en gedeeltelijk ook Slowakije. In Tsjechië en de voormalige Duitse Democratische Republiek is het moderniseringsproces al veel eerder begonnen en onder andere omstandigheden, concreet in de 19^e eeuw.¹²⁸ Dit stelt ons in staat om te begrijpen waarom de huidige religieuze situatie in Tsjechië anders is dan in de andere postcommunistische landen, waaronder Slowakije. Het verschil in de beleving van het katholieke geloof in Tsjechië en Slowakije is door de geschiedenis heen evident. Zoals blijkt is de lage religiositeit in Tsjechië niet alleen het resultaat van het communistische bewind, maar ook van andere historische gebeurtenissen.

---

¹²⁷ PAULER, M.: *Srovnání a stav náboženství v České republice a na Slovensku v současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, p. 11 – 12.

¹²⁸ VÁCLAVÍK, D.: *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, p. 49 – 50.

3.2.1. CHRISTELIJKE POLITIEKE PARTIJEN

De christelijke politieke partijen waren al honderd jaar geleden actief in Tsjechië. Nog voor de Eerste Wereldoorlog namen enkele van hen een belangrijke plaats in de politiek in (bijv. de Katholiek-Nationale Partij in Moravië en de Christelijk-Sociale Partij in Bohemen). Kort na het ontstaan van Tsjechoslowakije in 1918 werd de Tsjechoslowaakse Volkspartij opgericht door de fusie van enkele katholieke partijen. De partij bestond onder die naam tot 1992, toen ze hernoemd werd tot de Christendemocratische Unie-Tsjechoslowaakse Volkspartij. Vandaag de dag is deze partij de enige christelijke partij, die in het parlement vertegenwoordigd is.

3.2.1.1. CHRISTENDEMOCRATISCHE UNIE-TSJECHOSLOWAAKSE VOLKSPARTIJ

De Christendemocratische Unie-Tsjechoslowaakse Volkspartij (KDU-ČSL) is een centrum-rechts georiënteerde politieke partij. Deze partij heeft een lange traditie in de Tsjechische politiek. Ze ontstond in 1919 door de fusie van enkele katholieke partijen, het is dus één van de oudste Tsjechische politieke partijen. De slogan van de KDU-ČSL is: “God, vaderland en familie”. De huidige partijleider is Pavel Bělobrádek (*1976).

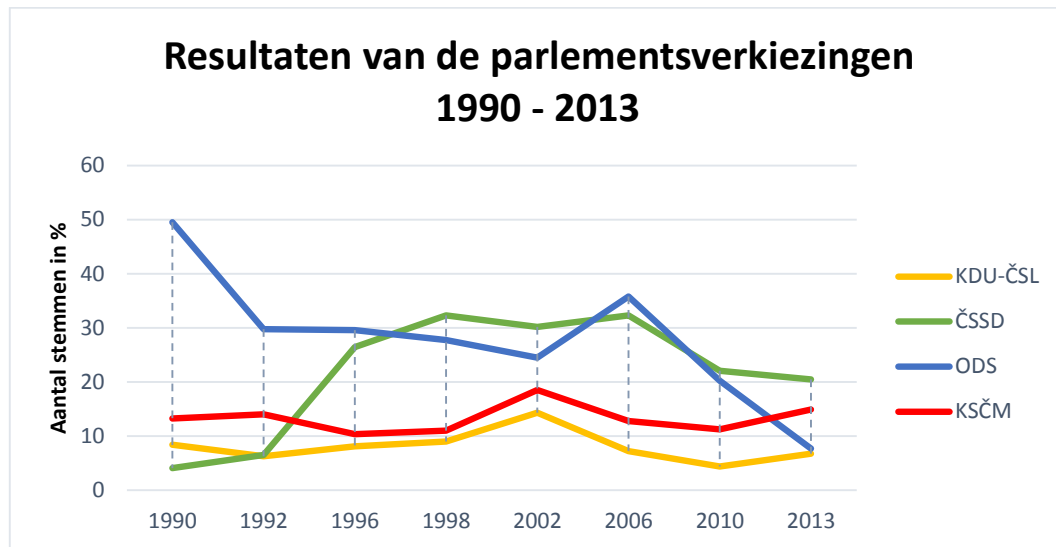

Deze partij pleit voor de christelijke waarden, sociale markteconomie, Europese integratie en het anticommunisme. Ze ontwikkelt de humanistische en democratische tradities van de samenleving en streeft naar de toepassing van conservatieve waarden in de politieke sfeer. Het bestaan van de Volkspartij werd tweemaal onderbroken: voor de eerste maal tijdens de Tweede Wereldoorlog en voor de tweede maal tijdens de communistische periode. Hoewel deze partij in vergelijking met de andere Europese christendemocratische partijen relatief klein is, speelde ze een belangrijke rol in de verschillende regeringen van het postcommunistische Tsjechië.¹²⁹ De KDU-ČSL was de eerste van de toenmalige politieke partijen, die na de Fluwelen Revolutie tot de

---

¹²⁹ De christendemocraten werden na de val van het communisme vertegenwoordigd in bijna alle regeringen, namelijk in de periode: 1992 – 1996, 1996 – 1998, 2002 – 2006, 2007 – 2009. Vanaf 2014 zitten drie leden van de KDU-ČSL in de regering van premier Bohuslav Sobotka (ČSSD). Voor meer informatie zie link: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/> 04-10-2016

democratische principes overging. Ze heeft daarom in belangrijke mate bijgedragen aan het proces van de vormgeving van het democratische politieke systeem van het land.

Figuur 5: Parlementsverkiezingen 1990 – 2013.¹³⁰

De bovenstaande grafiek laat de resultaten van de parlementsverkiezingen zien voor de periode 1990 – 2013. De vier belangrijkste politieke partijen, die vanaf de val van het communisme tot nu toe in de politiek actief zijn, worden hier weergegeven. Het gaat om de volgende politieke partijen: ČSSD, ODS, KSČM¹³¹ en KDU-ČSL. Uit de grafiek blijkt dat de christendemocraten in het aantal stemmen enigszins achterblijven bij de andere politieke partijen. De meeste stemmen verwierf de KDU-ČSL in 2002, toen ze een coalitie met de US-DEU vormde.¹³² Deze partij kreeg daarentegen de minste stemmen tijdens de verkiezingen van 2010. Omdat de KDU-ČSL het verkiezingsquorum van vijf procent niet bereikte, won ze geen zetels in het parlement voor de periode 2010 – 2013. Deze mislukking werd vooral veroorzaakt door de komst van nieuwe partijen op de politieke scène, namelijk TOP 09 en de VV.

¹³⁰ Data overgenomen van: <http://www.volby.cz/> 28-09-2016

¹³¹ De **ČSSD** (*de Tsjechische Sociaaldemocratische Partij*) is een links-liberale partij van sociaaldemocratische signatuur, die al in 1878 ontstond. Het is de oudste politieke partij van Tsjechië. De huidige partijleider is Bohuslav Sobotka. De **ODS** (*de Democratische Burgerpartij*) is een liberaal-conservatieve politieke partij, die in 1991 opgericht werd. De partij volgt de traditie van het West-Europese conservatisme. De huidige partijleider is Petr Fiala. De **KSČM** (*de Communistische Partij van Bohemen en Moravië*) is een links georiënteerde politieke partij, die in 1990 ontstond als opvolger van de KSC (de *Tsjechoslowaakse Communistische Partij*). De huidige partijleider is Vojtěch Filip.

¹³² De US-DEU was een liberale rechtse politieke partij. Ze was op het politieke toneel actief van 1998 tot 2010.

De vervroegde parlementsverkiezingen van 2013 leidden tot een belangrijke verandering in de politieke sfeer. De ČSSD was de winnaar van deze verkiezingen, maar ze kreeg slechts 20 procent stemmen, d.w.z. de laagste score van de winnende partij in de geschiedenis van Tsjechië. Ook de ODS boekte een sterke daling, ze behaalde alleen 8 procent van de stemmen. De christendemocraten waren meer succesvol. Ze verwierven 14 zetels in het parlement en op 6 januari 2014 ondertekenden ze het coalitieverdrag met de ČSSD en ANO.¹³³ Deze driepartijencoalitie beschikt in het parlement over een comfortabele meerderheid van 111 van de 200 zetels. De volgende parlementsverkiezingen plaatsvinden in oktober 2017. Volgens de laatste opiniepeilingen zou de KDU-ČSL 6,7 procent van de stemmen in deze verkiezingen krijgen.¹³⁴

Tussen de jaren 1990 en 2010 bevorderde de KDU-ČSL verschillende belangen, zoals de hervorming van de landbouw, zuiveringswet¹³⁵, het nieuwe Strafwetboek, kinderbijlagen, belastingaftrekken, invoering van bouwsparen, toetreding van Tsjechië tot de EU en de NATO enz. Tevens verhinderde deze politieke partij de legalisering van euthanasie en prostitutie, de privatisering van zorgverzekeraars en academische ziekenhuizen en vooral de verkoop van kerkelijke bezittingen.¹³⁶

Eén van de meest besproken onderwerpen in de laatste jaren is de kwestie van kerkrestituties. Hieronder zal ik aandacht besteden aan deze problematiek.

---

¹³³ ANO 2011 is de beweging van de miljardair Andrej Babiš, die in 2011 ontstond. In de parlementsverkiezingen van 2013 nam deze partij de tweede plaats in.

¹³⁴ Zie: <https://www.stem.cz/stem-volebni-preference-zari-2016/> 02-10-2016

¹³⁵ De **zuivering** (ook bekend als **lustratie**) verwijst in het algemeen naar een proces, waarbij een groep mensen in de samenleving zich systematisch wil ontdoen van een groep die om verschillende redenen als afwijkend en ongewenst wordt gezien. Deze term heeft echter een specifieke betekenis gekregen in de postcommunistische landen. In Tsjechoslowakije werden aan het begin van de jaren negentig twee zuiveringswetten goedgekeurd. Volgens deze wetten mogen voormalige communistische functionarissen geen leidende functies in overheidsorganisaties uitvoeren.

¹³⁶ Het document *Co prosadila KDU-ČSL v letech 1990 - 2010* beschikbaar op: <http://www.kdu.cz/o-nas/kdo-jsme> 09-10-2016

3.2.2. KERKRESTITUTIES

Onder de term *kerkrestitutie* wordt verstaan de teruggave van kerkelijke bezittingen, die werden genationaliseerd in Tsjechoslowakije ten tijde van het communistische regime. De onteigening werd in het kader van de twee wetten uitgevoerd, namelijk de wet nr. 142 van 1947 en de wet nr. 46 van 1948. Volgens de eerstgenoemde wet werd drie kwart van het kerkbezit onteigend. Het ging om percelen groter dan 50 ha, die overwegend toebehoorden aan bisdommen en enkele religieuze orden (bijv. benedictijnen, cisterciënzers en premonstratenzers). Vervolgens kwam ook het overige deel van het kerkbezit in handen van de staat. Op basis van de tweede wet werd bijna alle bos- en landbouwgrond onteigend en de eigenaren mochten slechts 1 ha grond behouden.¹³⁷ De kerken dienden financiële compensatie voor de onteigende grond te krijgen. Dit is echter nooit gebeurd.

Vrijwel direct vanaf de Fluwelen Revolutie probeerden de kerken over de compensatie van genationaliseerde eigendommen te onderhandelen. De wet nr. 298 van 1990 (later aangevuld met de wet nr. 338/1991) maakte de teruggave van enkele kerkelijke gebouwen mogelijk. Concreet werden 169 kloosters en het theologisch seminarium te Olomouc teruggegeven.¹³⁸ In 1992 werd de wet op volledige restitutie van kerkbezit voorgelegd aan het federale parlement. De berekeningen lieten zien dat in totaal 46.000 ha landbouwgrond, 169.000 ha bosgrond en 3024 gebouwen aan de kerken moeten worden teruggegeven.¹³⁹ De wet werd uiteindelijk niet goedgekeurd vanwege de afwezigheid van zes Slowaakse parlementsleden.

Na verschillende problemen werd de wet inzake kerkrestituties op 8 november 2012 definitief goedgekeurd. De wet werd gepubliceerd op 5 december 2012 in het Tsjechische Staatsblad onder nummer 428/2012. Volgens deze wet moeten bezittingen ter waarde van ongeveer 75 miljard kronen aan de kerken worden teruggegeven. Bovendien moet de staat 59 miljard kronen aan de kerken uitbetalen als compensatie voor het bezit dat om

---

¹³⁷ Het document *Rozsah původního církevního majetku* te downloaden op: <https://www.mkcr.cz/rozsah-puvodniho-cirkevniho-majetku-459.html> 10-10-2016

¹³⁸ MACÍKOVÁ, M.: *Církevní restituce jako náhrada zabaveného majetku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, p. 58.

¹³⁹ KALNÝ, M.: *Církev a majetek II*. Praha: Občanský institut, 1993, p. 18.

verschillende redenen niet kan worden teruggegeven.¹⁴⁰ De rooms-katholieke kerk diende 99 procent van de financiële compensatie te krijgen omdat ze tijdens de communistische periode de meeste bezittingen verloor. Ze gaf echter een deel van de vergoeding op ten gunste van kleine kerken. Hierdoor ontstaat een curieuze situatie want deze compensatie zal ook door de kerken, die in de tijd van het communistische regime nog niet bestonden, worden ontvangen.

De eigendoms- en financiële vergoeding betreft in totaal 16 kerken en religieuze gemeenschappen. Tot nu toe werd slechts één kwart van het kerkelijke eigendom teruggegeven.

---

¹⁴⁰ Zie: <https://www.mkcr.cz/assets/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/majetkove-narovnani/Zakon-c--428-2012-Sb--o-majetkovem-vyrovnani-s-cirkvemi-a-nabozenskymi-spolecnostmi-1.pdf> 13-10-2016

4. VERGELIJKING

Het laatste hoofdstuk bevat een beknopte vergelijking van de religieuze situatie in Nederland en Tsjechië ten opzichte van de politieke ontwikkeling. Het bestaat uit twee delen. Ten eerste worden de belangrijkste momenten in de religieuze geschiedenis van Nederland en Tsjechië vergeleken en hierbij wordt de hedendaagse situatie verduidelijkt. Verder zal ik me bezighouden met de kwesties die uit religieus oogpunt discutabel zijn. Concreet wordt hier de problematiek van euthanasie, abortus en homoseksualiteit kort besproken. Ik zal de meningen en houdingen van de Nederlandse en Tsjechische christelijke partijen over deze ethische kwesties vergelijken. Het doel is om te kijken hoe religieuze aspecten de politiek nog kunnen beïnvloeden.

4.1. RELIGIEUZE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND EN TSJECHIË

Als we naar de religieuze kaarten van Nederland en Tsjechië kijken, kunnen we zien dat ze totaal verschillend zijn. In Nederland behoort 51 procent van de bevolking tot een kerkelijke groepering, terwijl in Tsjechië slechts 20 procent van de mensen gelovig is. Wat zit er achter dit grote verschil? De oorzaak is te vinden in de verschillende historische ontwikkeling van beide landen.

In tegenstelling tot Nederland begon de ontevredenheid over de situatie binnen de rooms-katholieke kerk in Tsjechië reeds in de 14^e eeuw toe te nemen. De Boheemse katholieke priester Johannes Hus was de eerste, die het aandurfde om de kerk openlijk te bekritisieren. Zijn opvattingen werden al snel een doorn in het oog van de kerk. Hij werd gevangengenomen, tot ketter verklaard en op 6 juli 1415 in Konstanz op de brandstapel verbrand. Zijn marteldood lokte echter een hevige beroering in de Tsjechische landen uit en leidde uiteindelijk tot het ontstaan van de Hussietenoorlogen (1419 – 1434). Het resultaat van deze oorlogen was de erkenning van de Hussieten Kerk. Hierdoor werd voor het eerst een andere confessie in de Tsjechische landen erkend dan de katholieke.

De fundamentele problemen van de katholieke kerk (simonie, handel in aflaten, corruptie) werden echter niet opgelost. In de 16^e eeuw kwam de Protestantse Reformatie op gang, die zich over een groot deel van Europa verspreidde. Ook de Nederlanden werden door deze reformatie geraakt. De Frans-Zwitserse theoloog Johannes Calvijn speelde hierbij een belangrijke rol. Het calvinisme, zoals de hervormde leer van Calvijn genoemd wordt,

kreeg een grote aanhang onder de Nederlanders en het ontwikkelde zich tot één van de drijvende krachten tijdens de Nederlandse Opstand.

Na de doorbraak van de reformatie viel het katholiek Europees ideaal ‘*één rijk, één geloof*’ definitief in duigen. Europa werd verdeeld in twee kampen, katholieke en protestantse, en werd in de volgende honderd jaar verwoest door een aantal godsdienstoorlogen, bijv. de Schmalkaldische oorlog in het Heilige Roomse Rijk, de Hugenotenoorlogen in Frankrijk en voornamelijk de Tachtigjarige Oorlog in de Nederlanden. Deze oorlog was een belangrijke mijlpaal in de Nederlandse geschiedenis. Destijds scheidden de calvinistische Noordelijke Nederlanden zich van de katholieke Zuidelijke Nederlanden af en verklaarden zich onafhankelijk onder de naam Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De Zuidelijke Nederlanden bleven onder Spaans bewind met het katholicisme als staatsgodsdienst.

In de Nederlanden werd de strijd tegen de Spaanse Habsburgers gevoerd, terwijl in de Tsjechische landen tegen de Oostenrijkse Habsburgers werd gestreden. De zgn. Dertigjarige Oorlog (1618 – 1648) betekende het einde van de religieuze tolerantie in de Tsjechische landen. Omdat het katholicisme als enige toegestane godsdienst werd erkend, vluchtte een groot aantal protestanten het land uit. In tegenstelling tot Nederland, dat tijdens de Tachtigjarige Oorlog onafhankelijkheid en godsdienstvrijheid verkreeg, bleven de Tsjechische landen 300 jaar lang onder het Habsburgse bewind.

Een beperkte godsdienstvrijheid werd in de Tsjechische landen tijdens de regering van Jozef II opnieuw ingevoerd. Het Patent van Tolerantie (1781) garandeerde vrijheid voor *alle* godsdiensten binnen de Habsburgse monarchie. Lutheranen, calvinisten, orthodoxen en joden kregen bijna dezelfde rechten als katholieken. Toch was er een aantal beperkingen. De volledige godsdienstvrijheid werd pas door de grondwet van 1867 goedgekeurd. Hiermee werden alle bestaande beperkingen voor niet-katholieken definitief afgeschaft.

Het is interessant, dat terwijl de katholieken een bevoorrechte positie in de Tsjechische landen hadden, ze in Nederland werden behandeld als tweederangsburgers. Lange tijd stonden ze in de schaduw van de protestanten. Toen rond 1900 een nieuw fenomeen (de zgn. verzuiling) in de Nederlandse samenleving verscheen, kregen de katholieken de gelegenheid om zich van deze *stereotype* los te maken. In navolging van de protestanten kozen ze voor de oprichting van hun eigen instellingen. De katholieken hadden in

sommige opzichten een voordeel tegenover de andere zuilen (d.w.z. protestanten, socialisten en liberalen), want ondanks soms scherpe interne tegenstellingen vormden ze een relatief grote eenheid. Op politiek gebied hadden ze niettemin meer tijd nodig om zich te organiseren, dan in het geval van de protestanten. Overigens, het waren juist de protestanten die later een politiek verbond met de katholieken vormden. We kunnen zien dat, alhoewel er strikte scheidingen tussen de zuilen bestonden, er op politieke gebied ook sprake van samenwerking en overleg was.

De verzuilde samenleving bestaat heden ten dage in Nederland niet meer. In de jaren vijftig bereikte de verzuiling een hoogtepunt om daarna in snel tempo af te zwakken. De scherpe scheiding tussen de verschillende zuilen verdween geleidelijk. Vanaf de jaren zestig werd de verzuiling door de ontzuiling vervangen. Dit verschijnsel was onlosmakelijk verbonden met de modernisering. Door de economische groei, technologische ontwikkeling en een hoger opleidingsniveau boetten kerkelijke instellingen aan betekenis in en de typisch Nederlandse verbinding van religie en politiek werd zwakker.

In de tijd dat in Nederland het proces van verzuiling aan de gang was, verkregen de Tsjechische landen de onafhankelijkheid. Het ontstaan van Tsjechoslowakije in 1918 stond in het teken van een aantal veranderingen op het gebied van de verhouding tussen kerk en staat, zoals bijvoorbeeld de oprichting van een nieuwe nationale kerk. Een andere belangrijke mijlpaal was de bevrijding van Nederland en Tsjechoslowakije aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Nederland werd bevrijd door de geallieerden¹⁴¹, terwijl Tsjechoslowakije grotendeels door de Sovjetlegers werd bevrijd. Dit kwam tot uiting in de verdere ontwikkeling van beide landen. Het succes van de Sovjet-Unie in de strijd tegen Nazi-Duitsland leidde in Midden- en Oost-Europa ertoe, dat in deze door de Sovjetlegers bevrijde gebieden communistische regeringen aan de macht kwamen. Dat gold ook voor Tsjechoslowakije. In tegenstelling tot Nederland, waarin vanaf 1945 tot nu toe het democratische karakter behouden is, begon in Tsjechoslowakije meer dan veertig jaar communistisch totalitarisme. De communistische dictatuur (1948 – 1989) was een sombere periode in de geschiedenis van Tsjechoslowakije. Het totalitaire regime werd gekenmerkt door het repressieve beleid tegen de kerk en de gelovigen. De antireligieuze

---

¹⁴¹ Onder de term *geallieerden* worden verstaan de legers van de westerse landen, d.w.z. Canada, Engeland en de VS.

propaganda van veertig jaar communistisch totalitarisme manifesteerde zich in volle kracht – het aantal gelovigen daalde met 50 procent.

Zoals kunnen we zien was de historische ontwikkeling van Nederland en Tsjechië heel verschillend. Naar mijn mening speelden het verkrijgen van de onafhankelijkheid en de daarmee samenhangende vrijheid van godsdienst een belangrijke rol in de geschiedenis van beide landen. In tegenstelling tot Nederland, dat reeds in de 16^e eeuw autonomie verkreeg, is Tsjechië pas sinds de 20^e eeuw onafhankelijk geworden. Dat betekent dat de Tsjechen lange tijd geen echte godsdienstvrijheid kenden. We kunnen zeggen dat de Habsburgers en de communisten de positie van religie in Tsjechië in hoge mate hebben beïnvloed:

- Historisch gezien werd het katholicisme door de Tsjechen beschouwd als *opgedrongen* religie. In de periode na de Slag op de Witte Berg (1620) werden niet-katholieken gedwongen het katholieke geloof aan te nemen of het land te verlaten. Na het verval van de Habsburgse monarchie (1918) nam het vertrouwen in religieuze instellingen af. De toenemende spanning binnen de katholieke kerk leidde uiteindelijk tot het ontstaan van een nieuwe kerk, de Tsjechoslowaakse Kerk, die een ruime weerklank bij de bevolking vond.
- In februari 1948 vond de communistische omwenteling in Tsjechoslowakije plaats. De communisten wilden de invloed van de katholieke kerk met alle middelen beperken. Veel priesters werden geïnterneerd of gevangengenomen, kerkelijke goederen werden onteigend en de activiteit van religieuze organisaties werd strikt onder controle van het regime gehouden. Deze praktijken hebben bijgedragen aan de terugtrekking van religie uit het publieke domein en aan het verlies van de invloed van religieuze instellingen.

Deze twee punten stellen ons in staat om te begrijpen waarom de huidige religieuze situatie in Tsjechië anders is dan in Nederland. Uit het bovenstaande blijkt dat de positie van religie vaak afhankelijk is van de politieke ontwikkeling van het land. Het ligt voor de hand dat in de meeste gevallen het bewind de positie van religie in de samenleving bepaalde. Op basis hiervan ontstonden veel conflicten (oorlogen, opstanden, nieuwe regering enz.). Samenvattend kunnen we zeggen dat religie en politiek samen de geschiedenis maken.

4.2. ACTUELE KWESTIES

Hier zal ik me bezighouden met de actuele kwesties die uit religieus oogpunt discutabel zijn. Concreet wordt hier de problematiek van euthanasie, abortus en homoseksualiteit kort besproken. Ik zal de meningen en houdingen van de Nederlandse en Tsjechische christelijke partijen over deze ethische kwesties vergelijken. Het doel is om te kijken hoe religieuze aspecten de politiek nog kunnen beïnvloeden.

4.2.1. EUTHANASIE

Nederland is één van de weinige landen waar euthanasie toegestaan is.¹⁴² Het was het eerste land waar euthanasie als een legale medische procedure werd gelegaliseerd. Euthanasie is in Nederland geregeld in de wet *Toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding*, die op 1 april 2002 in werking trad.¹⁴³ Het uitvoeren van euthanasie is alleen mogelijk in het geval van ongeneeslijke ziekte of ondraaglijk fysiek lijden, op verzoek van de patiënt zelf. Meestal wordt om euthanasie gevraagd in de eindfase van een terminale ziekte (kanker, alzheimer). In tegenstelling tot Nederland is euthanasie in Tsjechië niet toegestaan. De legalisatie van euthanasie werd in het parlement herhaaldelijk besproken maar het wetsvoorstel werd telkens verworpen. Het is echter interessant dat volgens de opiniepeilingen twee derde van de Tsjechen het eens is met de legalisering van euthanasie.¹⁴⁴

Euthanasie is al lang een onderwerp van vele discussies. De opvattingen van de politieke partijen over deze kwestie zijn verschillend. Wat de Nederlandse christelijke partijen betreft, is in dit opzicht het CDA het meest gematigd. De christendemocraten zijn van mening dat de huidige euthanasiewet in de praktijk goed werkt en ze zijn tegen een verdere verruiming van de euthanasiewetgeving of een wetsvoorstel dat het recht op levensbeëindiging regelt. Ze pleiten voor een betere palliatieve zorg.¹⁴⁵ De ChristenUnie wil daarentegen de euthanasiewetgeving terugdraaien. Deze partij heeft zich altijd verzet

---

¹⁴² Euthanasie is legaal in Nederland, België, Luxemburg, Zwitserland en in enkele Amerikaanse staten (Oregon, Washington, Vermont).

¹⁴³ De volledige wettekst is beschikbaar op: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0012410/2012-10-10> 26-11-2016

¹⁴⁴ Zie: <http://www.zdravotnickydenik.cz/2015/05/budoucnost-zakona-o-eutanazii-v-cesku-zatim-ani-nevime-o-cem-mluvime/> 01-12-2016

¹⁴⁵ Zie: <https://www.cda.nl/standpunten/euthanasie/> 27-11-2016

tegen de legalisering van euthanasie. Ze is van mening dat er betere oplossingen bestaan, zoals bijvoorbeeld palliatieve zorg en hospices. Ook de SGP is tegen euthanasie. De partij is ervan overtuigd dat euthanasie uit vrije keuze in strijd met de eerbied voor het leven is. Het menselijk leven is een geschenk van God en het blijft altijd waardevol, ook wanneer iemand met veel pijn en problemen wordt geconfronteerd. Euthanasie is daarbij geen goede oplossing. In dit geval is de SGP een voorstander van palliatieve zorg.¹⁴⁶ Een soortgelijke mening wat betreft euthanasie heeft de KDU-ČSL. Volgens de Tsjechische christendemocraten is de huidige medische wetenschap op hoog niveau. Ongeneeslijke ziekten en het lijden van patiënten kunnen anders worden opgelost dan door euthanasie. De minister van Landbouw Marian Jurečka van de KDU-ČSL zegt: *“Ik steun hulp, liefdevolle zorg, solidariteit en kwaliteit van de palliatieve zorg. Dat is de oplossing.”*¹⁴⁷

4.2.2. ABORTUS

Een ander controversieel onderwerp op politieke gebied is abortus. Zowel in Nederland als in Tsjechië is abortus toegestaan. Terwijl in het voormalige Tsjechoslowakije abortus reeds in 1957 gelegaliseerd werd, is het in Nederland pas sinds 1984 legaal. Het is interessant, dat het wetsvoorstel over abortus in Nederland ingediend werd door het CDA-lid Job de Ruiter (1930 – 2015). Net als in het geval van euthanasie is het CDA ook over de abortuskwestie meer gematigd dan andere christelijke partijen. De christendemocraten stemmen grotendeels met de *Wet afbreking zwangerschap* in, voornamelijk wat betreft de punten over het bieden van bescherming aan ongebooren leven en hulp aan vrouwen die zich als gevolg van een ongewenste zwangerschap in een noodsituatie bevinden. De partij wijst echter op de noodzaak van voorlichting en preventie. Ze wil ongewenste zwangerschappen zoveel mogelijk voorkomen. Vrouwen moeten goed geïnformeerd worden, niet alleen over abortus maar ook over andere mogelijke oplossingen (adoptie, pleegzorg).¹⁴⁸ De ChristenUnie heeft zich daarentegen altijd verzet tegen de legalisering van abortus. De partij streeft naar het terugdraaien van abortuswetgeving, maar zolang dat niet mogelijk is zet ze in op alternatieven, bijvoorbeeld opvang voor tienermoeders. In elk geval wil de ChristenUnie de hulpverlening bij ongewenste zwangerschappen

---

¹⁴⁶ Zie: <https://www.sgp.nl/standpunten/e/euthanasie#standpunt-euthanasie> 29-11-2016

¹⁴⁷ Zie: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika/402609/eutanazii-v-cesku-nehceme-shodli-se-ministri-proti-byli-lidovci-i-mladek.html> (mijn vertaling) 01-12-2016

¹⁴⁸ Zie: <https://www.cda.nl/standpunten/abortus/> 01-12-2016

verbeteren. De partij presenteerde daarom in maart 2016 een 10-puntenplan met enkele verbeteringen in de hulpverlening bij onverwachte zwangerschap. Volgens de ChristenUnie kan het aantal zwangerschapsafbrekingen omlaag gaan bijvoorbeeld door het organiseren van goede counseling, waarbij alternatieven voor een abortus besproken worden.¹⁴⁹ De SGP is eveneens tegen de abortuswet. *Vóór het leven*, dat is één van de typische beginselen en momenteel ook het motto van het verkiezingsprogramma van de partij. De SGP wil meer aandacht schenken aan de bescherming van het ongeboren leven. Naar de mening van de partij wordt de abortuskwestie in Nederland te weinig bediscussieerd. In het kader van de Week van het leven¹⁵⁰ organiseerde de SGP daarom het *Uur van licht*, een initiatief, waarbij 30.000 lichtjes werden neergezet op het Plein voor de Tweede Kamer in Den Haag. Het aantal lichtjes verwees naar het jaarlijkse aantal abortussen in Nederland. De SGP wilde met deze actie aandacht vragen voor de bescherming van het ongeboren leven en tevens steun betuigen aan de vrouwen die een abortus ondergingen.¹⁵¹ Ook de KDU-ČSL wil het aantal abortussen verminderen. In 2008 dienden de christendemocraten bijvoorbeeld een voorstel in, dat de vader van het ongeboren kind het eens moet zijn met een abortus. Bovendien eiste de partij om de 24-wekengrens bij abortus te verlagen tot 18 weken. Deze voorstellen stuitten echter op weerstand van de andere politieke partijen en ze werden uiteindelijk verworpen. De huidige voorzitter Pavel Bělobrádek zegt over de abortuskwestie het volgende: *“In geval van ongewenste zwangerschap moeten vrouwen geïnformeerd worden over alle mogelijke alternatieven. We streven ernaar om zwangere vrouwen, die zich in een noodsituatie bevinden, hun ongewenste kind uit te dragen. Elk leven is een geschenk.”*¹⁵²

4.2.3. HOMOSEKSUALITEIT EN HOMOHUWELIJK

Vandaag de dag wordt er verschillend gedacht over homoseksualiteit. Sommige mensen wijzen homoseksualiteit af, terwijl anderen deze seksuele geaardheid accepteren. In

---

¹⁴⁹ Zie: <https://www.christenunie.nl/1/library/download/1047759> 02-12-2016

¹⁵⁰ De *Week van het leven* is een actie, die begin november 2016 georganiseerd werd door hulporganisaties en twee politieke partijen (de SGP en de ChristenUnie). Het doel van deze actie was om door een campagne abortus een onbedoelde zwangerschap opnieuw onder de aandacht te brengen van de Nederlandse samenleving. Voor meer informatie zie link: <https://www.weekvanhetleven.nl/> 02-12-2016

¹⁵¹ Zie: <http://www.eo.nl/geloven/nieuws/item/sgp-brandt-30000-lichtjes-voor-ongeboren-levens/> 02-12-2016

¹⁵² Zie: <http://www.kdu.cz/aktualne/archiv/2013/potravy-ne!-homosexualove-ano!> (mijn vertaling) 03-12-2016

sommige landen is het homohuwelijk toegestaan. Eén van die landen is Nederland. Vanaf 1 april 2001 kunnen er twee personen van hetzelfde geslacht met elkaar trouwen. Nederland was daarmee het eerste land ter wereld waar het homohuwelijk werd ingevoerd. In tegenstelling tot Nederland is het homohuwelijk in Tsjechië niet toegestaan. Niettemin bestaat er een andere wettelijk erkende vorm van samenleving tussen homoseksuelen. Het Tsjechische parlement nam in 2006 een wetsvoorstel aan dat een geregistreerd partnerschap tussen personen van hetzelfde geslacht mogelijk maakte.

De mate waarin mensen homoseksualiteit accepteren, hangt in hoge mate samen met religiositeit. In Nederland staan er bijvoorbeeld bijna acht op de tien mensen die religie zeer belangrijk vinden, negatief tegenover.¹⁵³ Religieus gezien wordt homoseksualiteit vaak beschouwd als een zonde. Wat het christendom betreft zijn er verschillende Bijbelse passages die traditioneel gezien worden als het verbod op en de veroordeling van een relatie tussen twee mannen. De meeste christelijke partijen baseren zich op de Bijbelse principes, daarom is het geen verrassing dat ze niet instemmen met homoseksuele praktijken. Daarentegen proberen deze politieke partijen geweld tegen homoseksuelen te bestrijden.

Homoseksuele politici binnen de christelijke partijen zijn geen uitzondering. Denk bijvoorbeeld aan de CDA-leden Joop Wijn, Gerda Verburg en Jan Kees de Jager. Toch wordt het CDA doorgaans als homo-onvriendelijk beschouwd. Volgens sommige opvattingen kleeft nog steeds aan de partij dat ze in 2000 tegen de legalisatie van het homohuwelijk stemde.¹⁵⁴ Ook de ChristenUnie stemde destijds tegen het homohuwelijk. De partij wordt vaak bekritiseerd vanwege het feit dat ze homoseksuelen niet als gelijkwaardig ziet. Dit volgt uit het feit dat slechts samenwonende homoseksuelen actief lid van de partij mogen zijn. Getrouwde homoseksuelen zijn in de ChristenUnie niet welkom.¹⁵⁵ Net als de ChristenUnie, was ook de SGP altijd tegen het homohuwelijk. Volgens de partij is de openstelling van het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht in

---

¹⁵³ De publicatie *De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959 – 2009* te downloaden op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2010/De_aard_de_daad_en_het_Woord 04-12-2016

¹⁵⁴ Zie: <https://www.nrc.nl/nieuws/2011/05/14/homo-zijn-in-het-cda-echt-geen-enkel-probleem-12015660-a377172> 04-12-2016

¹⁵⁵ Zie: <http://tpo.nl/2012/08/23/christenunie-ziet-homoseksuelen-nog-steeds-niet-als-gelijkwaardig/> 04-12-2016

strijd met het wezen van het huwelijk als unieke en exclusieve verbintenis tussen een man en een vrouw. Op grond van de Bijbel kan geen toestemming worden gegeven aan de homoseksuele praktijk. Aan de andere kant is de partij van mening dat het gebruik van geweld tegen homoseksuelen absoluut verwerpelijk is.¹⁵⁶ De KDU-ČSL is eveneens een partij, die zich op de christelijke traditie baseert. De christendemocraten veroordelen homoseksuelen niet, maar naar hun mening is het noodzakelijk om gezinnen met kinderen te ondersteunen. Ze zijn het niet eens met de adoptie van kinderen door homoseksuele paren. Een kind heeft het recht om opgevoed te worden door een vader en een moeder.¹⁵⁷

Uit het bovenstaande blijkt dat de christelijke partijen in Nederland en Tsjechië min of meer dezelfde meningen hebben over ethische kwesties zoals euthanasie, abortus en homoseksualiteit. Zoals gezegd baseren de meeste christelijke partijen zich op de Bijbelse principes, daarom is het geen verrassing dat ze niet instemmen met de legalisering van euthanasie, abortus en homohuwelijk. We kunnen echter zien dat Tsjechië in sommige opzichten *conservatief* blijft. In tegenstelling tot Nederland zijn euthanasie en homohuwelijk in Tsjechië nog niet toegestaan. De vraag is of ze er ooit zullen worden gelegaliseerd. De legalisatie van euthanasie bijvoorbeeld werd in het Tsjechische parlement herhaaldelijk besproken maar met weinig succes. Het wetvoorstel werd telkens verworpen.

---

¹⁵⁶ Zie: <https://www.sgp.nl/standpunten/h/homoseksualiteit-en-homohuwelijk+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz> 04-12-2016

¹⁵⁷ Zie: <http://www.kdu.cz/aktualne/archiv/2013/potravy-ne!-homosexualove-ano!> 04-12-2016

CONCLUSIE

Het dagelijks leven van de meeste mensen was vroeger meer beïnvloed door religie dan nu. De rol van religie in de samenleving wordt steeds kleiner en we krijgen te maken met secularisatie. Dit feit heeft me ertoe gebracht om de scriptie over de positie van religie met betrekking tot de politieke ontwikkeling in Nederland en Tsjechië te schrijven. Mijn aandacht was gericht op het christendom omdat het de meest voorkomende religie in beide landen is.

Ten eerste werd de verhouding tussen religie en politiek in het algemeen geïntroduceerd. Ik heb me beziggehouden met de basisbegrippen die dit thema betreffen. Verschillende definities van religie en algemene informatie over de relatie tussen religie en politiek werden er behandeld. Bovendien werd de term *secularisatie* besproken. Op grond van de wetenschappelijke opvattingen heb ik het secularisatieproces beschreven. Aan het einde van dit hoofdstuk werd de religieuze situatie in Europa met die in de Verenigde Staten vergeleken. Ik ben tot de conclusie gekomen dat de samenleving in de Verenigde Staten *seculariseert*, maar in mindere mate dan de Europese samenleving.

Het tweede deel van mijn scriptie was gericht op de religieuze geschiedenis van Nederland en Tsjechië. Hier werd de historische context geschetst, die belangrijk voor de verduidelijking van de hedendaagse religieuze situatie in beide landen is. Omdat de religieuze geschiedenis omvangrijk is, heb ik slechts de belangrijkste historische mijlpalen beschreven, die grote invloed op de Nederlandse en Tsjechische samenleving hadden. Het hoofdstuk over de religieuze geschiedenis van Nederland behandelde eerst de protestantse reformatie en de contrareformatie. Daarna werd er de verzuiling en ontzuiling besproken, die kenmerkend zijn voor de Nederlandse samenleving. Wat de religieuze geschiedenis van Tsjechië betreft, maakte de lezer kennis met de Hussientijd, de Boheemse opstand en het Patent van Tolerantie. Verder werd hier de religieuze situatie tijdens het interbellum en de communistische periode beschreven, die voor de Tsjechische samenleving uit religieus oogpunt cruciaal waren.

Het derde hoofdstuk ging over de huidige verhouding tussen religie en politiek in Nederland en Tsjechië. Ten eerste werd de religieuze kaart van Nederland en Tsjechië geanalyseerd. Ik heb geprobeerd uit te leggen waarom beide landen te maken krijgen met afnemende religiositeit. Verder hield dit hoofdstuk zich bezig met de Nederlandse en Tsjechische christelijke partijen. Concreet werden er het Christen-Democratisch Appèl,

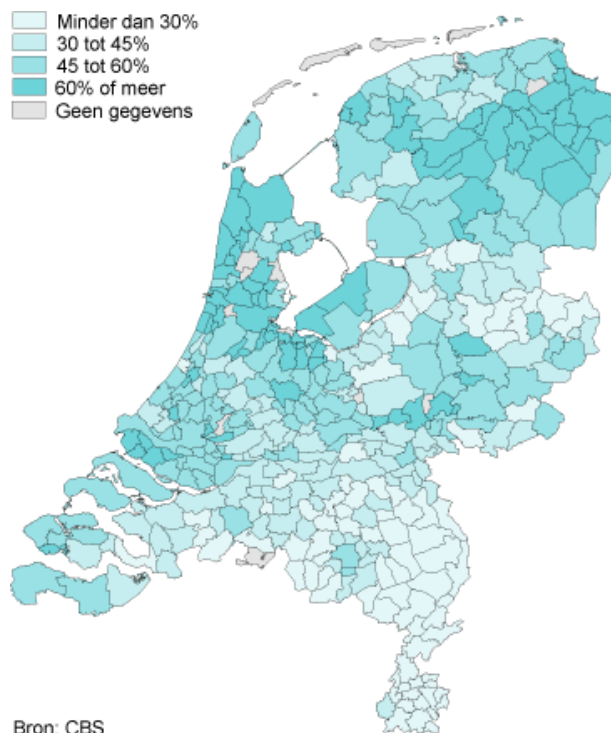
de ChristenUnie, de Staatkundig Gereformeerde Partij en de Christendemocratische Unie-Tsjechoslowaakse Volkspartij behandeld. Bijzondere aandacht werd daarbij geschonken aan de beginselen en standpunten van deze partijen. Tenslotte heb ik de problematiek van kerkrestituties besproken.

Het laatste hoofdstuk bevat een beknopt overzicht van de religieuze situatie in Nederland en Tsjechië ten opzichte van de politieke ontwikkeling. Ik heb de bestaande situatie vanuit verschillende perspectieven in beide landen vergeleken en geanalyseerd. Ten eerste werden de belangrijkste momenten in de religieuze geschiedenis van Nederland en Tsjechië vergeleken en hiermee werd de hedendaagse situatie verduidelijkt. Ten tweede heb ik me beziggehouden met de actuele kwesties die uit religieus oogpunt discutabel zijn. Concreet werd hier de problematiek van euthanasie, abortus en homoseksualiteit kort besproken. Ik heb de meningen en houdingen van de Nederlandse en Tsjechische christelijke partijen over deze ethische kwesties vergeleken. De bedoeling was om te kijken hoe religieuze aspecten de politiek kunnen beïnvloeden.

Het hoofddoel van deze scriptie was om de positie van religie met betrekking tot de politieke ontwikkeling in Nederland en Tsjechië te vergelijken. Speciale aandacht werd daarbij besteed aan het christendom. De lezer werd zo bekend gemaakt met de verhouding tussen religie en politiek in het algemeen. Bovendien krijgt hij een inzicht in de religieuze geschiedenis van Nederland en Tsjechië. Uiteindelijk kan de lezer zien hoe de huidige verhouding tussen religie en politiek in beide landen is.

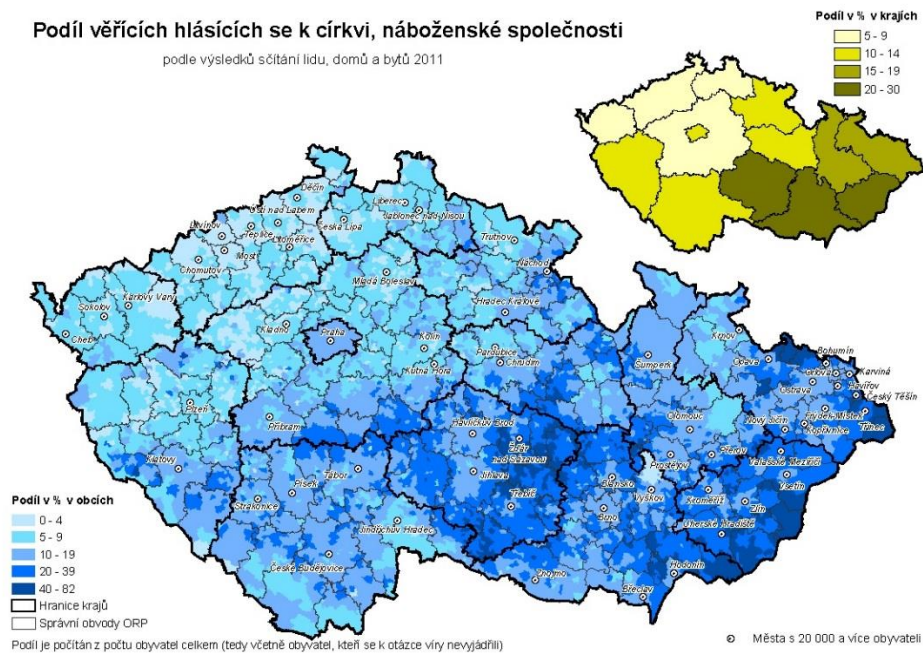
BIJLAGE

Bijlage 1: Onkerkelijkheid per gemeente in Nederland (2013).

Bron: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/40/kerkbezoek-daalt-vooral-onder-katholieken> 09-09-2016

Bijlage 2: Aantal gelovigen per gemeente en per regio in Tsjechië (2011).

Bron: <https://www.czso.cz/documents/10180/20534544/verici1.jpg/f512a8d9-86b0-4ed6-8a75-56d07cc6069e?version=1.0&t=1418274773596> 02-10-2016

BRONNENLIJST

Bibliografie

- BALÍK, S.; HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007.
- BECKER J., de HART, J.: *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag: SCP, 2006.
- BLOM, J. C. H. & LAMBERTS, E. (red.): *Geschiedenis van de Nederlanden*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2014.
- ČERMÁK F., HRNČÍŘOVÁ Z.: *Nizozemsko – český slovník*, Leda, Voznice, 2005.
- ČORNEJ, P.: *Kdy, kde, proč a jak se to stalo v českých dějinách*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001.
- DOUBRAVOVÁ, M.: *Samen op weg: Het proces van samengaan van protestantse kerken in Nederland*. Olomouc, 2013.
- FIALA, P.: *Český politický katolicismus, 1848-2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- GALANDAUER, J.; HONZÍK, M.: *Osud trůnu habsburského*. Praha: Panorama, 1986.
- HANUŠ J., STRÍBRNÝ J.: *Stát a církev v roce 1950*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.
- HEJNA, D.: *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada, 2010.
- JELLEN T. G., WILCOX C.: *Religion and politics in comparative perspective. The one, the few, and the many*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- KADLEC, J.: *Přehled českých církevních dějin 1., 2.* Praha: ZVON, 1991.
- KALNÝ, M.: *Církev a majetek II*. Praha: Občanský institut, 1993.
- KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953*. Brno, 1993.
- KLEČATSKÁ, L.: *Vztah hodnot a politiky v kontextu pojmu občanského náboženství*. České Budějovice: 2013.
- KNIPPENBERG, H.: *De religieuze kaart van Nederland: omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden*. Assen: Van Gorcum, 1992.
- LNĚNIČKOVÁ, J.: *České země v době osvícenství*. Praha: Albatros, 1995.
- LOOBUYCK, P.: *Syllabus Levensbeschouwing*. Universiteit Antwerpen, 2013.

MACÍKOVÁ, M.: *Církevní restituce jako náhrada zabaveného majetku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013.

MÁČELOVÁ-VAN DEN BROECKE Emmy, SPĚVÁKOVÁ Dana: *Česko – nizozemský slovník*, Leda, Voznice, 2005.

MALÍŘ, J.: *Sekularizace a politika v dlouhém 19. století*. Brno: CDK, 2007.

PAULER, M.: *Srovnání a stav náboženství v České republice a na Slovensku v současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

PAZDERA, M.: *Náboženská víra v ČR ve světle výsledků sčítání lidu 2011: regionálně geografická analýza*. Brno: Masarykova Univerzita, 2014.

SCHMEETS, H. - VAN MENSVOORT, C.: *Religieuze betrokkenheid van bevolkingsgroepen, 2010-2014*, Den Haag: CBS, 2015.

SCHUURSMA, R.: *Jaren van opgang: Nederland 1900-1930*. Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2000.

SKLENÁŘOVÁ, S.: *Stručná historie států – Nizozemsko*. Nakladatelství Libri: Praha, 2006.

ŠTAMPACH, I.: *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008.

THOMPSON, K.: *Emile Durkheim: On Morality and Society, Selected Writings*. Chicago: The University of Chicago Press. 1982.

VÁCLAVÍK, D.: *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010.

Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal. Van Dale Uitgevers, 2005.

WALLACE, A. C.: *Religion: An Anthropological View*. New York: Random House, 1966.

ŽÁK, P.: *T. G. Masaryk, římskokatolická církev a katolicismus s důrazem na období 1918 – 1935*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.

URL documenten

BOONMAN, C.: *God bless Us! Onderzoek naar de relatie tussen kerk en staat in Nederland en de Verenigde Staten*. Universiteit Tilburg, 2011. Beschikbaar op: <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=122611>

Co prosadila KDU-ČSL v letech 1990 – 2010. Beschikbaar op: <http://www.kdu.cz/onas/kdo-jsme>

BOS, D.: *De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959 – 2009*. Den Haag, 2010.

Beschikbaar op:

http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2010/De_aard_de_daad_en_het_Woord

LIŠKA, O. a kol.: *Vykonané tresty smrti Československo 1918 – 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2000. Sešity, č. 2. Beschikbaar op: <http://web.archive.org/web/20110410190400/http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/sesity/sesit2/sesit2.doc>

Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu. Praha: Český statistický úřad, 2014. Beschikbaar op: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>

Rozsah původního církevního majetku. Beschikbaar op: <https://www.mkcr.cz/rozsah-puvodniho-cirkevniho-majetku-459.html>

SCHUSTER, A.: *Religieuze politieke partijen en democratie. Een politiek filosofische verkenning*. 2007. Beschikbaar op: http://www.ethiekenmaatschappij.ugent.be/wp-content/uploads/2012/07/EM_104-2007-Schuster.pdf

SCHUYT, C.J.M. en TAVERNE, Ed: *1950. Welvaart in zwart-wit*. Sdu, 2000. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/schu069welv01_01/schu069welv01_01_0016.php

U.S. Lawful Permanent Residents Annual Flow Report. Beschikbaar op: http://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/ois_lpr_fr_2013.pdf

Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Beschikbaar op: https://www.mkcr.cz/assets/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/majetkovonarovnani/Zakon-c--428_2012-Sb--o-majetkovem-vyrovnani-s-cirkvemi-a-nabozenskymi-spolecnostmi-1.pdf

Internet

<https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1bo%C5%BEenstv%C3%AD>

<http://etymologiebank.nl/trefwoord/religie>

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Religie>

http://www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape/pr_15-05-12_rls-00/

<http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2013/01/14/169164840/losing-our-religion-the-growth-of-the-nones>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Evangelisch-Lutherse_Kerk#Nederland

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Contrareformatie>

<https://www.lucepedia.nl/dossier/concilie-van-trente-1545-1563>

<https://protestantisme.files.wordpress.com/2012/06/45.png>

https://www.politiekcompendium.nl/id/vh4vall573z1/de_doleantie

<http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/doleantie/Default.aspx>

<https://www.parlement.com/id/vh8lnhrpfxub/verzuiling>

https://www.politiekcompendium.nl/id/vh4valoy6suf/het_ontstaan_van_ontzuiling

https://nl.wikipedia.org/wiki/Hussieten#De_vier_artikelen_van_Praag

https://cs.wikipedia.org/wiki/Stavovsk%C3%BD_st%C3%A1t

<http://www.isgeschiedenis.nl/archiefstukken/het-utraquisme-de-verdediging/>

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Defenestration-prague-1618.jpg>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Habsburgse_monarchie#Religieuze_verdeeldheid

http://www.koude-oorlog.nl/contents/nl/d15_IJzeren_Gordijn.html

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1345664-akce-k-zlikvidovala-pres-200-klasteru>

<http://joseftoufar.cz/#uvod>

<http://www.rd.nl/ontkerkelijk-in-nederland-sterkst-1.570557>

<http://www.trouw.nl/tr/nl/5091/Religie/article/detail/3830831/2015/01/16/Ongelovigen-halen-de-gelovigen-in.dhtml>

<https://www.cda.nl/standpunten/uitgangspunten/>

https://www.parlement.com/id/vh8lnhrouwxm/christen_democratisch_appel_cda

https://nl.wikipedia.org/wiki/Christen-Democratisch_App%C3%A8l#Zetels_in_de_Tweede_Kamer

<https://www.nrc.nl/nieuws/2012/10/26/waarom-het-cda-zn-zetels-verloor-12569441-a559774>

<http://www.ipsos-nederland.nl/ipsos-politieke-barometer/barometer-van-deze-week>

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/1241652/2008/05/22/12-11-05-ChristenUnie-is-geen-linkse-maar-christelijk-sociale-partij.dhtml>

https://nl.wikipedia.org/wiki/ChristenUnie#Politieke_plaatsbepaling_en_standpunten

<http://nos.nl/artikel/485307-sgp-wijzig-vrouwenstandpunt.html>

<https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>

<https://www.stream.cz/slavnedny/627474-den-kdy-byla-svatorecena-anezka-ceska-12-listopad>

<http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/39/>

http://www.christnet.cz/clanky/4797/slovensko_zna_finalni_vysledky_scitani_lidu_z_roku_2011_ubylo_temer_370_000_katoliku.url

<https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>

<https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/>

<http://www.volby.cz/>

<https://www.stem.cz/stem-volebni-preference-zari-2016/>

<http://wetten.overheid.nl/BWBR0012410/2012-10-10>

<http://www.zdravotnickydenik.cz/2015/05/budoucnost-zakona-o-eutanazii-v-cesku-zatim-ani-nevime-o-cem-mluvime/>

<https://www.cda.nl/standpunten/euthanasie/>

<https://www.sgp.nl/standpunten/e/euthanasie#standpunt-euthanasie>

<http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika/402609/eutanazii-v-cesku-nehceme-shodli-se-ministri-proti-byli-lidovci-i-mladek.html>

<https://www.cda.nl/standpunten/abortus/>

<https://www.christenunie.nl/1/library/download/1047759>

<https://www.weekvanhetleven.nl/>

<http://www.eo.nl/geloven/nieuws/item/sgp-brandt-30000-lichtjes-voor-ongeboren-levens/>

<http://www.kdu.cz/aktualne/archiv/2013/potraty-ne!-homosexualove-ano!>

<https://www.nrc.nl/nieuws/2011/05/14/homo-zijn-in-het-cda-echt-geen-enkel-probleem-12015660-a377172>

<http://tpo.nl/2012/08/23/christenunie-ziet-homoseksuelen-nog-steds-niet-als-gelijkwaardig/>

<https://www.sgp.nl/standpunten/h/homoseksualiteit-en-homohuwelijk+%&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>

RESUMÉ

Tématem této diplomové práce je srovnání pozice náboženství vzhledem k politickému vývoji v Nizozemsku a v České republice. Zvláštní pozornost je přitom věnována křesťanství. Cílem práce je poskytnout čtenáři ucelený přehled o náboženské situaci v obou porovnávaných zemích, přičemž důraz je kladen především na srovnání vztahu náboženství a politiky.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá náboženstvím obecně, jsou zde vymezeny základní pojmy týkající se náboženství a vztah náboženství a politiky jako takový. Druhá kapitola nahlíží do historie vývoje křesťanství v obou porovnávaných zemích. Jsou zde zachyceny nejdůležitější mezníky v dějinách křesťanství z hlediska politického vývoje. Třetí kapitola se zaměřuje na postavení náboženství v současnosti, popisuje důvody klesající religiozity a krátce charakterizuje křesťanské politické strany, které figurují na nynější politické scéně jak v Nizozemsku, tak v České republice. Poslední kapitola srovnává a analyzuje dosavadní vývoj náboženství v obou zemích.

SUMMARY

This thesis concentrates on the comparison of the religions position in relation to the political development in the Netherlands and the Czech Republic. Special attention is given to Christianity. The aim of this thesis is to give readers a comprehensive overview of the religious situation in both countries with emphasis to compare the relationship of religion and politics.

The thesis is divided into four chapters. The first chapter deals with the religion in general. It determinates basic concepts related to the religion and relationship between religion and politics as such. The second chapter explores the historical development of Christianity in both countries. There are captured the most important milestones in the history of Christianity in terms of political development. The third chapter focuses on the role of the religion nowadays. It describes the reasons for the declining religiosity and briefly characterizes the Christian political parties, which belong to the current political scene in the Netherlands and the Czech Republic. The last chapter compares and analyzes the present development of religion in both countries.

ANOTACE

Jméno: Alexandra Svobodová

Název katedry a fakulty: Katedra nederlandistiky FF UP Olomouc

Název diplomové práce: De positie van religie met betrekking tot de politieke ontwikkeling in Nederland en Tsjechië

Vedoucí diplomové práce: Drs. Bas Hamers

Počet znaků: 126 379

Počet příloh: 2

Klíčová slova: náboženství, politika, Nizozemsko, Česká republika, křesťanství, katolicismus, protestantismus, religiozita, sekularizace, křesťanské politické strany

Krátká charakteristika:

Tématem této diplomové práce je pozice náboženství vzhledem k politickému vývoji v Nizozemsku a v České republice. Zvláštní pozornost je přitom věnována křesťanství. Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá náboženstvím obecně, jsou zde vymezeny základní pojmy týkající se náboženství a vztah náboženství a politiky jako takový. Druhá kapitola nahlíží do historie vývoje křesťanství v obou porovnávaných zemích. Jsou zde zachyceny nejdůležitější mezníky v dějinách křesťanství z hlediska politického vývoje. Třetí kapitola se zaměřuje na postavení náboženství v současnosti, popisuje důvody klesající religiozity a krátce charakterizuje křesťanské politické strany, které figurují na nynější politické scéně jak v Nizozemsku, tak v České republice. Poslední kapitola porovnává a analyzuje dosavadní vývoj náboženství v obou zemích. Cílem této práce je poskytnout čtenáři ucelený přehled o náboženské situaci v Nizozemsku a České republice, přičemž důraz je kladen především na srovnání vztahu náboženství a politiky.